

פיצויים לקורבנות עברה בתאונות דרכים – האם הם עומדים בסתירה לעקרון ייחוד העילה?

מאת

גיל סיגל* ואורי ניר**

תקציר

בשנים האחרונות עולה משקלו של קרבן העבירה במשפט הפלילי. אחד הביטויים המובהקים לכך הינו השימוש הגובר וההולך, בהמלצת בית המשפט העליון, בסעיף 77 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. סעיף זה מאפשר לבית המשפט, במסגרתו של ההליך הפלילי הנדון בפניו, לפסוק פיצויים לקרבן העבירה, שכידוע אינו צד לכתב האישום ואינו טוען לנזקו, פיצויים שישלם העבריין לקרבן העבירה.

לתאונות דרכים זהות כפולה – הרכיב הפלילי הנדון ע"פ הוראות פקודת התעבורה, והרכיב הנזיקי הנדון ע"פ החוק לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, והמעניק טיפול נפרד וייחודי לסיטואציה של תאונת הדרכים לעומת הסיטואציה הנזיקית הרגילה. בין היתר, מתבטא הטיפול הייחודי בסעיף 8 לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975 אשר קבע את כלל ייחוד העילה, המונע הגשת תביעה אחרת הנסמכת על פקודת הנזיקין (נוסח חדש), כאשר יש לניזוק עילת תביעה על סמך חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים. כתוצאה מכך, אין לעבריין תאונת הדרכים חבות כלכלית מרתיעה (למעט הפרמיה השנתית), וסכום הפיצויים אינו קשור לחומרת העבירה שהביאה לידי תאונת הדרכים, אלא הוא פרי של תחשיבי הנזק הקבועים בחקיקה ובפסיקה.

ברם, טרם נדונה בהרחבה השאלה האם סעיף ייחוד העילה בבלת"ד חוסם או מונע את האפשרות לפסוק פיצויים לנפגע בתאונת דרכים בהתאם להוראות סעיף 77 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 במסגרת ההליך הפלילי?

במסגרת המאמר ייבחן עקרון ייחוד העילה על מטרותיו ועל המגבלות המוטלות מכוחו על הגשתן של תביעות נוספות במקרים של תאונות דרכים. מהותו, אופיו הנזיקי ומטרותיו של סעיף 77 לחוק העונשין ייבחנו תוך התייחסות לאפשרויות השימוש בסעיף זה ככלל,

* מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים, הקריה האקדמית אונו, ופרופסור למשפטים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת וירג'יניה, ארצות-הברית.

** מרצה, בית-הספר למשפטים, המרכז האקדמי כרמל.

תודתנו נתונה לתמר קלהורה, לרון קליינמן, לבני שמואלי ולחברי מערכת עיוני משפט על שהואילו לקרוא טיוטות של מאמר זה ולהעיר עליו את הערותיהם, וכן לאריאל בנדרו, למשתתפי הכנס הבין-לאומי שנערך באוניברסיטת בראילן בנושא "נפגעי עבירה במרחב הציבורי והמשפטי – מבט רב-תחומי", למשתתפי הסמינר המחלקתי שהתקיים בבית-הספר למשפטים במרכז האקדמי כרמל, ולתלמידנו בקורס בדיני נזיקין בקריה האקדמית אונו ובקורס בדיני פיצויים לנפגעי תאונות-דרכים במרכז האקדמי כרמל על עצותיהם המועילות.

ויישומו ביחס לתאונות דרכים בפרט. אנו מבקשים להציע פסיקת פיצויים לקרבן עבירה שהיא תאונת דרכים בנסיבות מתאימות, על אף הזכאות לפיצויים גם על סמך החקיקה האזרחית, תוך שילוב מטרות דיני הנזיקין ודיני העונשין כאחד בסיטואציה של תאונת דרכים, וזאת מבלי לקזז את סכום הפיצויים הנפסק במסגרת המשפט הפלילי מזה הנפסק במסגרת המשפט האזרחי, אלא כאשר הפיצוי הכולל הנפסק בשתי המסגרות יחדיו עולה על גובה הנזק בפועל.

מבוא

א. ייחוד העילה בתאונות־דרכים

ב. פיצויים לקורבן עברה על־סמך סעיף 77 לחוק העונשין

1. לאופיו ולמהותו של סעיף 77 לחוק העונשין
2. השימוש בסעיף בהקשר של תאונות־דרכים
- ג. הגישה הראויה לפסיקת פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין במקרה של תאונת־דרכים

1. שיקולי מדיניות הנוגעים בדיני הנזיקין

2. שיקולי מדיניות הנוגעים בדיני העונשין

ד. עיצוב פרשנותו של סעיף 77 לחוק העונשין לאור מטרות הדין

1. המודל המוצע

2. בחינת הסיטואציות השונות

(א) תביעה במשפט אזרחי עוד לפני בירור התיק הפלילי

(ב) תביעה במשפט אזרחי לאחר בירור התיק הפלילי, המופנית נגד מי

שאמור לשאת בתשלום לפי חוק הפיצויים

(ג) תביעה במשפט אזרחי לאחר בירור התיק הפלילי, המופנית לא נגד

מי שאמור לשאת בנזק לפי חוק הפיצויים

(ד) צפי להימנעות מוחלטת של קורבן העברה מהגשת תביעה אזרחית

סיכום

מבוא

בשנים האחרונות מועלה משקלו של קורבן העברה במשפט הפלילי בישראל. הדבר נעשה הן על־ידי שינויים חקיקתיים, כגון חקיקתו של חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א–2001, והן באמצעות הפסיקה. במסגרת שינויים אלה ניתן לקורבן העברה משקל הולך וגדל במסגרתו של ההליך המשפטי, ומוענקה לו הזכות שמצבו יובא בחשבון – למשל, באמצעות תסקירי קורבן, הצהרות קורבן והאפשרות להביע את עמדתו לעניין הסדר־טיעון שעולה על הפרק.¹

1 ראו בהרחבה בהקשר זה דנה פוגץ' "מהפכת הקורבנות" – היום שאחרי: לקראת מודל המכיר בשיקולי ענישה פריטיים?" קרית המשפט ד 229 (2004).

אחד הביטויים המובהקים לעלייה במשקלו של הקורבן הוא השימוש הגובר בסעיף 77 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, הקובע כדלקמן:

"(א) הורשע אדם, רשאי בית המשפט לחייבו, בשל כל אחת מן העבירות שהורשע בהן, לשלם לאדם שניזוק על ידי העבירה סכום שלא יעלה על 258,000 שקלים חדשים לפיצוי הנזק או הסבל שנגרם לו.
 (ב) קביעת הפיצויים לפי סעיף זה תהא לפי ערך הנזק או הסבל שנגרמו, ביום ביצוע העבירה או ביום מתן ההחלטה על הפיצויים, הכל לפי הגדול יותר.
 (ג) לענין גביה, דין פיצויים לפי סעיף זה כדין קנס; סכום ששולם או נגבה על חשבון קנס שיש בצדו חובת פיצויים, ייזקף תחילה על חשבון הפיצויים."

הסעיף מאפשר לבית-המשפט, במסגרת ההליך הפלילי הנידון לפניו, לפסוק פיצויים לקורבן. בשנים האחרונות נעשה בסעיף זה שימוש רב,² והדבר מעורר שונות המחייבות הכרעה. כך, באחד המקרים נזקק בית-המשפט להכריע אם הפיצויים הנפסקים מכוחו של סעיף זה הינם פיצויים אזרחיים או פיצויים פליליים, ובהקשר אחר עלתה הסוגיה אם יש לקזז את הפיצויים המשולמים על-פי סעיף זה מן הפיצויים המגיעים לניזוק על-פי דיני הנזיקין. הסוגיות השונות הנוגעות בהפעלת סעיף 77 לחוק העונשין באות לידי ביטוי מיוחד בהקשר של תאונות-דרכים. בתחום הפלילי אין שוני ניכר בין אופן בחינתה של עברה ההרגה כפי שהיא באה לידי ביטוי בסיטואציה של תאונת-דרכים לבין אופן בחינתה של אותה עברה כאשר היא באה לידי ביטוי בכל סיטואציה אחרת. לעומת זאת, בתחום האזרחי דיני תאונות-הדרכים שונים מדיני הנזיקין הרגילים – בעוד כל מקרה שאינו תאונת-דרכים נבחן, בין היתר, על-פי כלליה של פקודת הנזיקין (נוסח חדש), חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975 (להלן: חוק הפיצויים), קובע הסדר של אחריות מוחלטת. להסדר זה מתלווה הקביעה הבאה, הכלולה בסעיף 8(א) לחוק זה, ולפיה:

"מי שתאונת דרכים מקנה לו עילת תביעה על פי חוק זה, לרבות תביעה על פי ביטוח כאמור בסעיף 3(א)(2) ובסעיף 3(ד) לפקודת הביטוח, לא תהיה לו עילת תביעה על פי פקודת הנזיקין בשל נזק גוף, זולת אם נפגע בתאונה שנגרמה על ידי אדם אחר במתכוון."

סעיף זה קובע את כלל ייחוד העילה, המונע הגשת תביעה אחרת הנסמכת על פקודת הנזיקין (נוסח חדש) כאשר לניזוק יש עילת תביעה על-סמך חוק הפיצויים. האם סעיף זה אמור למנוע את האפשרות לפסוק פיצויים בהתאם להוראות סעיף 77 לחוק העונשין לקורבן עברה שנפגע בתאונת-דרכים?

ממבט ראשון נדמה שהתשובה היא לא, מכיוון שהסעיף האחד נטוע בחוק הפלילי ואילו עמיתו הוא סעיף נזיקי טהור. אולם בפועל השאלה אינה קלה למענה, מכיוון שמחד גיסא,

2 בהתאם להמלצה המופיעה ברע"פ 2976/01 אסף נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 418 (2002). על-אף חילוקי-דעות בין דעת הרוב לבין דעת המיעוט, שעל-אודותיהם יורחב להלן, הצטרפו כל השופטים להמלצה להרבות בשימוש בסעיף. כך עשה השופט חשין (שם, בעמ' 477), וכך עשתה גם שופטת המיעוט השופטת נאור (שם, בעמ' 451-452). השופטים כולם הדגישו כי בעברות רבות הסיכויים היחידים של קורבן העברה להיפרע במידה כלשהי מהעבריינים הם באמצעות השימוש בסעיף זה.

כפי שנראה להלן, את סעיף 77 לחוק העונשין ראתה הפסיקה כסעיף המעניק סעד אזרחי, ומאידך גיסא, את סעיף 8 לחוק הפיצויים היא החילה בפועל על סיטואציות נרחבות בהרבה מן המתחייב לפי נוסחו. הקרבה שנוצרה לכאורה בין הסעיפים מחייבת לפיכך התמודדות מעמיקה. בתי-המשפט בישראל טרם קיימו התמודדות מעין זו, ומרבית הפסיקה שנדרשה לשימוש בסעיף בנוגע לקורבנות עברה במקרים של תאונות-דרכים לא בחנה שאלה זו כלל.³ לאחרונה, לאחר כתיבת חיבור זה, בחן בית-המשפט העליון את הסוגיה, אולם גם בהזדמנות זו הוא השיב עליה בלא כל בחינה מעמיקה ומבלי להתמודד עם השאלה לגופה.⁴ מאמר זה יבקש לבחון את השאלה לעומקה, על-מנת לבחון קביעתם של כללים לעתיד.

על-מנת להשיב על שאלה זו, ראוי להביא בחשבון שהנאשמים-בכוח באישום המבוסס על תאונת-דרכים עשויים להיות רבים. ייתכן שיואשמו הנהגים שגרמו לתאונת-הדרכים; ייתכן שיואשמו גורמים שונים המעורבים בתאונה שאינם הנהגים, כגון הולכי-הרגל או הנוסעים; ייתכן שיואשמו רשויות שלטוניות או גורמים פרטיים האחראים לבניית הכביש ולתחזוקתו; ייתכן שיואשמו גורמים שטיפלו ברכב, כגון יצרן הרכב, המוסך או הבעלים הרשלי; וייתכן שיואשמו הרופאים ואנשי הצוות הרפואי שטיפלו בניזוק שפונה אליהם. כנגד כל אלה התביעה האזרחית חסומה, וזאת כל עוד אי-אפשר לייחס להם מעשה מכוון, אשר שולל, לפי סעיף 8(א) סיפא לחוק הפיצויים, את עקרון ייחוד העילה. האם יהיה אפשר בכל-זאת לקבל מהם פיצוי במסגרת ההליך הפלילי, וזאת בזכות סעיף 77 לחוק העונשין? נניח, לשם הדגמה, כי שני בני-אדם מעורבים באותה תאונת-דרכים שנגרמה בשל נהיגה פרועה של אדם שלישי תחת השפעת אלכוהול וסמים – לאחד נגרם נזק גוף, ואילו לאחר נגרם נזק רכוש בלבד. האם נקבל את העובדה שנפגע הרכוש זכאי לקבל פיצוי מאת העבריין לפי סעיף 77, וזאת בשל העדר תחולה לכלל ייחוד העילה, אשר חל רק על נזקי גוף, בעוד

3 הדבר נכון לגבי כלל בתי-המשפט, על שלל ערכאותיהם. ראו בהקשר זה ע"פ 7159/98 מדינת ישראל נ' פלוני, פ"ד נגד (2) 632 (1999); ע"פ 7683/02 זוגריאן נ' מדינת ישראל, תק-על-2003 (2) 930; ע"פ 570/07 בן הרוש נ' מדינת ישראל, תק-על-2007 (2) 985; ע"פ 2855/08 יעקב נ' מדינת ישראל, תק-על-2009 (1) 3345; ע"פ 467/09 זילברמן נ' מדינת ישראל, תק-על-2010 (1) 2368; ת"ד (תעבורה אשד) 4031/05 מדינת ישראל נ' ז'בוטינסקי, תק-של-2007 (2) 11099, 11101-11103; ת"ד (תעבורה צפ) 181/04 מדינת ישראל נ' מורד, תק-של-2008 (1) 4096, 4099-4100; ת"ד (תעבורה אש) 4102/06 מדינת ישראל נ' אבו גראדה, תק-של-2009 (2) 11181; ע"פ (מחוזי ת"א) 70847/08 מדינת ישראל נ' סימון, תק-מח-2009 (3) 2280; ת"פ (מחוזי נצ) 1144/07 מדינת ישראל נ' שיבלי, תק-מח-2009 (4) 1138, 1139; ת"ד (תעבורה ת"א) 10866-08 מדינת ישראל נ' דוד, תק-של-2010 (2) 123713; ת"ד (תעבורה חי) 30985-07 משטרת ישראל נ' גולדשטיין, תק-של-2010 (3) 7420; ת"ד (שלום ק"ג) 8122-08 מדינת ישראל נ' אבן שמאסיה, תק-של-2010 (3) 67491; ולאחרונה, ת"פ-2982-10 מדינת ישראל נ' מור, פדאור שלום 2011 (108) 230.

4 ע"פ 3753/11 ח'דר נ' מדינת ישראל, פדאור עליון 2011 (99) 40. בפסק-דינו הסתפק בית-המשפט בקביעה כי ייחוד העילה שולל אך עילות מתוך דיני הנזיקין, ולפיכך אינו שולל את העילה מתחום דיני העונשין, והתעלם מכך שסוגיית החלות של ייחוד העילה על סוגיות שאינן נזיקיות שנויה במחלוקת בפסיקה.

זה הראשון מנוע מכך חרף העובדה שפגיעתו קשה יותר מן הבחינה המשפטית, בהנחה שאנו תופסים נזקי גוף כקשים מנזקי רכוש?⁵

על סוגיית היחס בין סעיף 8 לחוק הפיצויים לבין סעיף 77 לחוק העונשין נבקש להרחיב במאמר זה. המאמר נפרש באופן הבא. בפרק א נבחן את עקרון ייחוד העילה, כפי שהוא נקבע בחוק הפיצויים, ואת המגבלות המוטלות מכוחו על הגשתן של תביעות במקרים של תאונות-דרכים. בפרק ב יבחן סעיף 77 לחוק העונשין, ויוצגו אפשרויות השימוש בסעיף זה באופן כללי וביחס לתאונות-דרכים בפרט. במסגרת זו נראה כי נעשה בסעיף שימוש בסיטואציה של תאונות-דרכים, אך מבלי להתמודד עם סוגיית ייחוד העילה. בפרק ג נבחן הן את מטרתיהם של דיני הנזיקין והן את מטרתיהם של דיני העונשין, ובמסגרת זו נראה כי ראוי שיעשה שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין על-אף עקרון ייחוד העילה, וזאת כדי להכין את הקרקע לכחירת הדרך הנכונה ביותר לשלב את ייחוד העילה עם פיצוי קורבנות העברה, על-מנת להגשים בצורה הטובה ביותר את מטרתיהם של הדינים השונים. לבסוף, בפרק ד ייבחנו תחומיו של סעיף 77 לחוק העונשין לנוכח תחולתו האפשרית בהקשר של קורבנות עברה שהינם נפגעי תאונות-דרכים.

א. ייחוד העילה בתאונות-דרכים

כדי להבין את התכלית שבבסיסו של עקרון ייחוד העילה, ראוי לחזור אל חקיקתו של חוק הפיצויים. חוק זה נחקק בשנת 1975 על-מנת להסדיר את סוגיית הפיצויים לניזוקים בנזקי גוף בתאונות-דרכים על בסיס העדר אשם, תוך תיחומו של ביטוח-חובה המותאם לחבות ללא אשם. בבסיסו של ההסדר הוגדרה "תאונת-דרכים", ונקבע מי יהיה הגורם שאליו תופנה תביעתו של הנפגע בתאונת-דרכים, בלא קשר למידת האשם של הנתבע-בכוח או למידת

5 גישה זו, שלפיה נזקי גוף ראויים להגנה מחמירה יותר, באה לידי ביטוי בחקיקה – למשל, בחוק הפיצויים, החל על נזקי גוף בלבד; בחוק האחריות למוצרים פגומים, התש"ם-1980, המחיל את האחריות החמורה על נזקי גוף בלבד; ובס' 441 לפקודת הנזיקין (נוסח חדש), הקובע אחריות חמורה לבעלים של כלב או למחזיק בו על נזקי גוף שנגרמו על-ידי הכלב. גם בהצעת חוק דיני ממונות, התשע"א-2011, ה"ח 700, באה גישה זו לידי ביטוי בהקשרים שונים, כגון בס' 146(ב) להצעה, הדין בחוזים אחידים, ולפיו תנאי בחוזה אחיד "אשר פוטר את הספק, באופן מלא או חלקי, מאחריות המוטלת עליו על פי חיקוק לנזק לגוף... בטל"; בס' 376, אשר דן בהגנות בדיני הנזיקין, וקובע כי "לא יישא אדם באחריות בנזיקין בשל מעשה שעשה במסגרת שבתה או השבתה כדין... הוראות סעיף זה לא יחולו לגבי מעשה שגרם נזק לגוף"; וכן בס' 402(א), שדן באחריות למוצרים פגומים, ואשר חוזר על הקביעה הקיימת כיום בחוק האחריות למוצרים פגומים, התש"ם-1980, שלפיה "יצרן יפצה את מי שנגרם לו נזק לגוף כתוצאה מפגם במוצר שייצר... ואין נפקא מינה אם היה או לא היה אשם מצד היצרן". ביטויים נוספים לגישה שלפיה נזקי גוף ראויים להגנה מחמירה ניתן למצוא בפסיקה בהקשרים שונים. ראו בעניין זה ע"א 462/61 צים חברת השיט הישראלית בע"מ נ' מזיאר, פ"ד יז 1319 (1963); ע"א 285/73 לגיל טרמפולין וציוד ספורט ישראל בע"מ נ' נחמיאס, פ"ד כט(1) 63 (1974). ראו עוד בהקשר זה עופר גרוסקופף "חווה פסול" חוזים כרך ג 559-557 (דניאל פרידמן ונילי כהן עורכים, 2004).

האשם התורם של הנפגע.⁶ במקביל החוק מגביל את סכום הפיצויים שניתן לקבל בשניים מאבות-הנזק – אובדן כושר השתכרות ונזק לא-ממוני. כך, לפי סעיף 4 לחוק הפיצויים, לא יפוצה נפגע בתאונת-דרכים בגין הכנסה חודשית העולה על פי שלושה מהשכר הממוצע במשק, ולא יקבל בגין כאבו וסבלו פיצוי העולה על הסכום הקבוע בחוק.

אחד הכללים של הסדר הפיצויים לנפגעי תאונות-דרכים נקבע בסעיף 8(א) לחוק הפיצויים, שם נאמר כי "מי שתאונת דרכים מקנה לו עילת תביעה על פי חוק זה... לא תהיה לו עילת תביעה על פי פקודת הנזיקין בשל נזק גוף, זולת אם נפגע בתאונה שנגרמה על ידי אדם אחר במתכוון". כלל זה בא למנוע את עקיפת העיקרון של העדר האשם הקבוע בחוק הפיצויים באמצעות תביעות המבוססות על העולות השונות בפקודת הנזיקין (נוסח חדש), ובמיוחד עולות הרשלנות המעוגנת בסעיפים 35-36 לפקודה זו, אשר מבוססת על אשם אובייקטיבי.⁷

התוצאות של עקרון ייחוד העילה הן שלוש. הראשונה, התביעות נסמכות אך ורק על חוק הפיצויים, מבלי שתהא אפשרות להגיש את התביעה על-סמך עילה אחרת כלשהי. השנייה, את התביעה אפשר להפנות אך ורק כלפי האחראים לפי חוק זה – דהיינו, חברות הביטוח, בעלי הרכבים המנועיים והמשתמשים ברכב – כך שמי שאינו האחראי לפי חוק זה חסין מכל תביעה, ואין שום אפשרות לתבוע אותו באמצעות עילה כלשהי הלקוחה מפקודת הנזיקין (נוסח חדש). יתר על כן, גם האחראי לפי חוק הפיצויים אינו צפוי להוציא כסף מכיסו, בשל קיומו של ביטוח-החובה הקבוע בפקודת ביטוח רכב מנועי (נוסח חדש), התשל"ל-1970, הגורם לכך שכל המבטח את מכוניתו בהתאם לנדרש בדין אינו נדרש להוציא כספים מכיסו-הוא. והשלישית, חוסר האפשרות לתבוע באמצעות עילה מקבילה מונע מן הנפגע את היכולת לקבל סכום פיצויים העולה על זה האפשרי על בסיס חוק הפיצויים, כפי שהוסבר לעיל.

עקרון ייחוד העילה הורחב לאחרונה באמצעות החקיקה, משהוסף סעיף 3א(ט) לפקודת ביטוח רכב מנועי (נוסח חדש). סעיף זה קובע כי אם סכום הפיצויים שהניזוק מקבל הופחת כפועל יוצא מתניית השתתפות עצמית שנכללה כדין בחוזה הביטוח, אזי גם את הסכום המדובר לא יהיה אפשר לתבוע בנזיקין.⁸ עקב כך ברור שתניית השתתפות עצמית מהווה ויתור מוחלט על האפשרות לקבל סכום זה, בלא כל תלות בסוגיית האשם, כך שגם מי שהיה מעורב בתאונה שאירעה באופן מובהק באשמת הצד האחר לא יוכל לתבוע את הסכום שעליו ויתר בתניית ההשתתפות העצמית. דבר זה עומד בסתירה למקובל בנזקי רכוש⁹ – שם ניזוק שיש בחוזהו תניית השתתפות עצמית יכול עדיין לתבוע גורם אחר בגין אחריותו בתאונה – ונובע ממטרת המחוקק למנוע כל התחשבות בסוגיית האשם.

6 ס' 2(ג) לחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975.

7 לגישה זו בפירוט ראו ע"א 3765/95 חוסיין נ' טורם, פ"ד (5) 573 (1996).

8 מצב זה אפשרי מכוח החוק רק אם הרשות הוציאה הוראות אשר מחייבות מבטח או מתירות לו לכלול תניות השתתפות עצמית, וכיום קיימות הוראות מסוג זה אך ורק בנוגע לאופנועים. ראו תקנות ביטוח רכב מנועי (השתתפות עצמית) (הוראת שעה), התשס"ט-2008.

9 שלגביהם אין חוק פיצויים חל, מכיוון שלפי הגדרת המונח "תאונת-דרכים" בס' 1 לחוק הפיצויים, החוק חל על נזקי גוף בלבד. לפיכך בכל הנוגע בנזקי רכוש חלים עדיין דיני הנזיקין הרגילים, ובראש ובראשונה פקודת הנזיקין (נוסח חדש).

עקרון ייחוד העילה הורחב עוד על-ידי הפסיקה משנקבע כי העיקרון מונע לא רק תביעות ישירות של הניזוק נגד מבצע העוולה, אלא גם את האפשרות לתביעת שיפוי שיגיש האחראי על-פי חוק הפיצויים נגד האחראי לקרות התאונה.¹⁰ הרעיון מאחורי קביעה זו הוא שוב אותו רעיון – למנוע כל דיון בסוגיות של אשם ביחס לנזקי הגוף הנגרמים כתוצאה מתאונות-דרכים, כך שהגורם היחיד שישא בעלות יהיה האחראי על-סמך חוק הפיצויים. עם זאת, לנוכח הביקורת שנמתחה על הכלל של ייחוד העילה, צומצם לאחרונה הכלל, ונפתחה אפשרות מסוימת לחזור אל האחראי בנוזקין. מדובר בסיטואציה שבה הוגשה תביעה נגד קרנית (הקרן לפיצוי נפגעי תאונות-דרכים) בהעדר ביטוח כדן.¹¹ קרנית שילמה לתובע ותבעה זכות חזרה מהגורם האחראי להעדר הביטוח, וזאת מכוחו של סעיף 9 לחוק הפיצויים. זכות חזרה זו אפשרית רק כלפי אותם גורמים המנויים בסעיף 7 לחוק הפיצויים. הגורם שאליו חזרה קרנית הגיש תביעה נגד צד רביעי, שהיה הגורם אשר בשל עוולתו נגרמה התאונה. גורם זה יכול להיות הנהג האחר, יצרן המכוניות, המוסך המטפל במכונית, הגורם האחראי לכביש או כל גורם אחר. בית-המשפט פסק כי אין בסיטואציה האמורה מגבלה של ריחוק הנזק, והגורם המשלם לפי סעיף 7 לחוק הפיצויים אכן רשאי לחזור למי שביצע עוולה בניגוד לדיני הנוזקין.¹²

לעקרון ייחוד העילה יש חריג חשוב, והוא העדר תחולה שלו כאשר התאונה נגרמה במכוון.¹³ במקרים שבהם המאורע שהוביל לתאונת-הדרכים הוא מכוון, אין כל מניעה לתבוע גם לפי דין אחר. לכן תאונות שבהן חומרת המעשה עשויה לעלות כדי כוונה – כגון אותם מקרים שבהם העברייני שגרם לתאונת-הדרכים מורשע בעבירת הריגה – אינן מעוררות בעיה של ממש,¹⁴ והבעיה מצטמצמת לאותם מקרים שבהם אי-אפשר לייחס כוונה לעברייני, כגון

-
- 10 לגישה זו ראו הלכת חוסיין נ' טורם, לעיל ה"ש 9, בעמ' 578-583.
- 11 דהיינו, באחת הסיטואציות המפורטות בס' 12 לחוק הפיצויים ובסיטואציה הנידונה בס' 27 לחוק הפיצויים.
- 12 ע"א 9165/09 כתיאל נ' עלי, תק-על 2011(4) 1795.
- 13 סוגיית התאונה המכוונת הינה סוגיה סבוכה, באשר המחוקק מתייחס לסוגיה זו שלוש פעמים במהלך חוק הפיצויים: במסגרת הגדרת המונח "תאונת דרכים" שבס' 1 לחוק הפיצויים, שבה נקבע כי "לא יראו כתאונת דרכים מאורע שאירע כתוצאה ממעשה שנעשה במתכוון כדי לגרום נזק לגופו או לרכושו של אותו אדם, והנזק נגרם על ידי המעשה עצמו ולא על ידי השפעתו של המעשה על השימוש ברכב המנועי", כך שמאורע מכוון העונה על התנאים הקבועים בהגדרה אינו תאונת-דרכים כלל; במסגרת שלילת הפיצויים מכוח ס' 1(7) לחוק הפיצויים, שם נקבע כי "מי שגרם לתאונה במתכוון" לא יהיה זכאי לפיצויים; וכאמור, גם במסגרת הסייג לעקרון ייחוד העילה שבס' 8 לחוק הפיצויים. לבעייתיות הגלומה בהתייחסות החוזרת לעניין הכוונה ראו רון ש' קליינמן "תאונות דרכים שאינן 'תאונות דרכים' – מגמות ובעיות בחוק הפיצויים ובפרשנותו: התאונה המכוונת כמקרה מבחן" קרית המשפט ה' 375, 388-389 (2004-2005); יצחק אנגלרד פיצויים לנפגעי תאונות דרכים 79-81, 244-245, 296 (מהדורה שלישית, 2005).
- 14 בכפוף לכך שלא כל כוונה כמוכנה בחוק העונשין עשויה להיחשב כוונה כמוכנה בחוק הפיצויים. ראו בהקשר זה אנגלרד, שם, בעמ' 82-83, 246-247; אליעזר ריבלין תאונות הדרכים – תחולת החוק, סדרי הדין וחישוב הפיצויים 336-337 (מהדורה רביעית, 2012).

מקרים המסתיימים בהרשעה בעברה של גרם מוות ברשלנות או בעברת תעבורה שאינה דורשת מחשבה פלילית.

עם קביעתו של הכלל החלה להתעורר השאלה: האומנם ייחוד העילה מוגבל למניעתן של עילות תביעה המבוססות על פקודת הנזיקין (נוסח חדש), כפי שעולה מפשוטו של נוסח, או שמא יש לפרש את העיקרון בהרחבה כשולל גם עילות תביעה שמקורן מחוץ לפקודת הנזיקין?

על-מנת להשיב על שאלה זו, ראוי להפריד בין עילות תביעה נזיקיות המבוססות על עוולות שמקורן מחוץ לפקודת הנזיקין לבין עילות תביעה אחרות, כגון עילות תביעה חוזיות. בנוגע לעילות תביעה נזיקיות שמקורן מחוץ לפקודת הנזיקין, כגון עילות הנסמכות על חוק האחריות למוצרים פגומים, התש"ם-1980, אי-אפשר להצביע עד כה על פסיקה כלשהי הדנה בסוגיה, אך הגישה המקובלת היא שאין לאפשר תביעה הנסמכת על דיני הנזיקין, מכיוון שאין מקום להבחין בין העילות אך ורק על-פי החיקוק שבו נקבעה העוולה.¹⁵ עניין זה אף זכה בהרחבה בפסיקה, שקבעה כי אין אפשרות לתבוע גם בגין עוולות המאוחרות לתאונת-הדרכים, כל עוד הנזק שנגרם בעקבות עוולות אלה קשור בקשר סיבתי לתאונת-הדרכים. המקרה הקלסי שבו דובר בהקשר זה היה רשלנות רפואית כלפי נפגע בתאונת-דרכים – בית-המשפט העליון פסק כי בשל ייחוד העילה אין אפשרות לתבוע את האחראים לרשלנות הרפואית.¹⁶ בפסקתן של הערכאות הנמוכות יושמה פסיקה זו אף ביחס לאפשרות של תביעה נגד נהג אשר לאחר שהיה מעורב בתאונת-דרכים נמלט והפקיר את הפגועים.¹⁷

שאלה משמעותית יותר מתעוררת לגבי עילות התביעה שמקורן מחוץ לדיני הנזיקין. כך, עשויה להתעורר שאלה בדבר חבות חוזית של מוסך כלפי לקוחותיו או בדבר חבותו של רופא המטפל בלקוחותיו לאחר שעברו תאונת-דרכים.¹⁸ סוגיה זו הושארה עד לאחרונה בצריך עיון בפסקתו של בית-המשפט העליון.¹⁹ לאחרונה נקבע, בפסק-דין קצר ובלתי-

15 אנגלרד, לעיל ה"ש 15, בעמ' 289-290. מבחינה היסטורית, בשנת חקיקתו של חוק הפיצויים (1975) לא היו כמעט חיקוקים רלוונטיים מחוץ לפקודת הנזיקין. חוק האחריות למוצרים פגומים, למשל, נחקק רק כמה שנים אחר כך. בפועל, אם כן, הייתה ממילא חפיפה בין "פקודת הנזיקין" לבין "דיני הנזיקין" הרלוונטיים.

16 לסוגיית תחולתו של עקרון ייחוד העילה על רשלנות רפואית המאוחרת לתאונת-הדרכים ראו הלכת חוסיין נ' טורם, לעיל ה"ש 9; ע"א 8535/01 ליפשיץ נ' מדינת ישראל, פ"ד נז(6) 656 (2003). לדיון על כך בספרות ראו תמר קלהורה "זכות החזרה של חייב על פי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים על החייב לאור פקודת הנזיקין (לאור ע"א 3765/95 חוסיין נ' טורם)" המשפט ד 295 (1998); שמואל מורד "נזק גוף שראשיתו בתאונת דרכים וסופו ברשלנות רפואית" הפרקליט מח 105 (2005).

17 ת"א (שלום י-ם) 11545/06 תוריק נ' "סופרבוס", תק-של 2007 (1) 2051, 2052. ראו גם ע"א (מחוזי חי') 1404/05 ברונקש נ' קרן, תק-מח 2006 (3) 9223, 9232-9234.

18 מעניין שלא התעורר ספק לגבי האפשרות לתבוע את הביטוח הלאומי בגין תאונת-עבודה במקביל לאפשרות לתבוע את האחראי על-פי חוק הפיצויים. ראו בהקשר זה ב"ל (אזורי י-ם) 10259-10 רדואן – בטוח לאומי, סניף ירושלים, תק-עב 2010 (3) 10127, 10128.

19 הלכת חוסיין נ' טורם, לעיל ה"ש 9, בעמ' 590.

מנומק, כי אין מניעה לתבוע בכל עילה שאינה נזיקית.²⁰ אם קביעה קצרה זו תשתרש, הדבר עשוי לאפשר מעתה תביעות בעילות שאינן נזיקיות בלא קושי, אך עד כה לא הלכה הפסיקה בכיוון זה. לפיכך נבחן את פסיקתן של הערכאות הנמוכות בסוגיה.

המקרים הפשוטים יותר הם של עילה נזיקית המנוסחת באופן מאולץ בשפה חוזית, כגון רופא שהתרשל כלפי לקוחותיו, ובמקום לתבוע אותו ברשלנות – דבר אשר מנוע על-פי חוק – התביעה מוגשת בעילה חוזית. במקרים אלה היה קל לכית-המשפט לקבוע כי אי-אפשר לתבוע.²¹ בנוגע ליתר המקרים, שבהם מדובר בעילה חוזית טהורה, ניתן להצביע על חוסר אחידות בפסיקתן של הערכאות הנמוכות: בעוד בכמה פסקי-דין פסקו בתי-המשפט בערכאות הנמוכות כי אין הגבלה לגבי אפשרות התביעה החוזית,²² מכיוון שהטלתה של מגבלה כזו פוגעת במידה מוגזמת ביכולת ההתקשרות,²³ במקרים אחרים נקבע בערכאות הנמוכות כי ייחוד העילה התכוון לשלול כל אפשרות לתביעה אזרחית, ובכלל זה תביעות מכוחם של דיני החוזים ושל דיני עשיית עושר ולא במשפט.²⁴ ניתן אם כן לומר כי אין גישה כללית אשר מאפשרת תביעות חוזיות או לחלופין שוללת אותן.²⁵ הספרות המשפטית נוטה לקבוע כי אין לשלול אפשרות של עילת תביעה חוזית בסיטואציה זו.²⁶

ניתן לסכם אם כן ולומר כי בעוד מקובל שבמקרים של תאונות-דרכים אין אפשרות לתבוע בעילות נזיקיות נוספות, אין גישה אחידה בנוגע לאפשרות של תביעה בעילות אזרחיות שמקורן מחוץ לדיני הנזיקין. מושא דיוננו הוא הפעלת עילות שמקורן הישיר אינו

- 20 כך נפסק, לכאורה, בעניין ח'דר, לעיל ה"ש 6, פס' 4.
- 21 בנוגע לגישה זו ראו המ' (מחוזי ת"א) 11512/93 צור שמיר חברה לבטוח בע"מ נ' אוסט, תק-מח 1997(1) 2190, 2193.
- 22 ת"א (מחוזי ב"ש) 243/78 דין נ' רצון, פ"מ תשמ"ג(2) 72 (1983); ת"א (שלום פ"ת) 2404/02 עזבון שחורי נ' ישיר אי.די.איי חברה לביטוח בע"מ, תק-של 2006(1) 5414, 5419; ת"א (שלום י-ם) 8527/02 פרדני נ' פפטה, תק-של 2006(2) 20819, 20824. לגישה דומה ראו ת"א (שלום רח"י) 2669-05 אל עסלה נ' עטאר, תק-של 2010(3) 74514, 74515.
- 23 אף שבדברי חקיקה אחרים נקבע כי עקרון ייחוד העילה יכול למנוע גם אפשרות תביעה בחוזים. ראו ס' 17 לאמנת ורשה (נפתחה לחתימה ב-12 באוקטובר 1929) (נכנסה לתוקפה בישראל ב-6 בינואר 1950) וכן ס' 10 לחוק התובלה האווירית, תש"ם-1980. על הברזל זה ראו עניין הדר נ' הרסה, להלן ה"ש 26.
- 24 ת"א (מחוזי ת"א) 5213/90 עזבון מלמד נ' רותם חברה לביטוח בע"מ, פ"מ תשנ"ה(4) 322 (1995); ת"א (שלום חי') 20863/98 עזבון רובין נ' מדינת ישראל, תק-של 1999(1) 238, 239-242; ת"א (שלום י-ם) 20544/98 הדר נ' בית החולים האוניברסיטאי הרסה הר הצופים, תק-של 2002(1) 22, 27 (לעיל: עניין הדר נ' הרסה); בש"א (שלום חי') 3285/03 ישראלי נ' "הדר" חברה לביטוח בע"מ, תק-של 2003(3) 11398, 11401. בקשת רשות ערעור על פסק-הדין האחרון התקבלה: בר"ע (מחוזי חי') 737/03 הדר חברה לביטוח בע"מ נ' ישראלי, תק-מח 2003(4) 6050, ונקבע כי עילה חוזית אינה נשללת באמצעות עקרון ייחוד העילה. לניסיון ליישב בין פסקי-הדין הסותרים באמצעות פרשנותם של החוזים הספציפיים שבהם דובר, ראו ת"א (שלום ת"א) 36534/03 זייצב נ' פלגי-הקר, תק-של 2004(1) 11413, 11416-11417.
- 25 כך גם סוכם המצב המשפטי כבר"ע הדר חברה לביטוח בע"מ, שם.
- 26 מורד, לעיל ה"ש 18, בעמ' 123-125; אנגלרד, לעיל ה"ש 15, בעמ' 290-297; ריבלין, לעיל ה"ש 16, בעמ' 404-406.

במשפט הפרטי, אלא בדיני העונשין, קרי: כיצד על הדין להתייחס בהקשר של תאונות-רכים לשאלת הפיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין? על-מנת להשיב על שאלה זו, יש לבחון ביתר פירוט את הסעיף ואת השימוש בו.

ב. פיצויים לקורבן עברה על-סמך סעיף 77 לחוק העונשין

סעיף 77 לחוק העונשין הוא תוצר של החוק לתיקון דיני העונשין (דרכי ענישה), התשי"ד-1954, אשר החליף את הוראותיה של פקודת החוק הפלילי בנוגע לדרכי ענישה, אך לא שינה דבר בהקשר זה. גם בפקודה זו היה סעיף שדן בפיצוי קורבן העברה על-ידי העבריין. הסעיף החדש, משנת 1954, הכלול גם בחוק העונשין דהיום בפרק העוסק בדרכי ענישה, העניק אפשרות לבית-המשפט לפסוק פיצויים לקורבן עברה אגב הדיון הפלילי. עד לאחרונה מומש הסעיף לעיתים נדירות בלבד על-ידי בתי-המשפט.²⁷ אולם בשנים האחרונות התחולל מהפך במעמד הקורבנות במשפט הפלילי בישראל²⁸ – כמו במדינות רבות בעולם²⁹ – בעקבות המלצתו של בית-המשפט העליון להרבות בשימוש בסעיף.³⁰

27 כרקע לכך ניתן להזכיר את ההסתייגות מיישום הסעיף בקרב הפרקליטות, המשטרה והשופטים כאחד. ראו בעניין זה אורי ינאי "קורבן ורע לו: התייחסות מערכת המשפט לנפגעי פשיעה אלימה" בטחון סוציאלי 27, 183, 193-198 (1999) (להלן: ינאי "קורבן ורע לו"); אורי ינאי "טיפול המשטרה בנפגעי עבירה: הדאגה לפיצוי הנפגע" משטרה וחברה 6, 73, 87-92 (2002) (להלן: ינאי "טיפול המשטרה בנפגעי עבירה"). לפסיקה של הערכאות הנמוכות המבטאת מגמה זו גם כיום ראו ת"פ (אזורי ב"ש) 1015/05 משרד המסחר והתעשייה ת"א – ג'וניור אשדוד בע"מ, תק-עב 2006(4) 3825, 3827. לפסיקה דומה בענייני תאונות-דרכים ראו ת"פ (מחוזי חי') 221/00 מדינת ישראל נ' שישה, תק-מח 2002(3) 8958, 8959; ת"ד (תעבורה פ"ת) 2380/03 מדינת ישראל נ' אדלברג, תק-של 2005(2) 9794. ביטוי לגישה זו בספרות המשפטית ראו אצל עמנואל גרוס "הזכויות החוקתיות של הקורבן: מחקר השוואתי" מחקרי משפט יז 419, 449 (2002). עוד ראו יעקב קדמי על סדר הדין בפלילים פרק ג 1761 (מהדורה מעודכנת, 2009), הטוען כי גם לפי המצב המשפטי דהיום אין לפסוק פיצויים כעניין שבגרה במסגרת ההליך הפלילי, אלא יש להותיר זאת למישור האזרחי.

28 ראו בהרחבה בהקשר זה לסלי סבה וטלי גל "זכויות נפגעי עברה בישראל" ספר שמגר כרך ב 157 (יו"ר המערכת מרדכי בן דרור, 2003); גבריאל הלוי "מגמות התפתחות במשפט הפלילי הדיוני ובדיני הראיות בישראל" קרית המשפט ד 109, 164-166 (2004); פוגץ', לעיל ה"ש 1; עדנה ארבל "מעמדו של קורבן העבירה בהליך המשפטי" ספר גבריאל כך 189 (דוד האן, דנה כהן-לקח ומיכאל כך עורכים, 2011).

29 ראו סקירה בנושא זה אצל: Judith Karp, *Restitution of Victims by the Offenders*, 30 *Isr. L. Rev.* 331, 336-338 (1996); John R. Spencer, *Improving the Position of the Victim in English Criminal Procedure*, 31 *Isr. L. Rev.* 286 (1997); Leslie Sebba, *Will the "Victim Revolution" Trigger a Reorientation of the Criminal Justice System?* 31 *Isr. L. Rev.* 379 (1997); יעקב בזק הענישה הפלילית: דרכיה ועקרונותיה 180-181 (מהדורה מעודכנת, 1998). גבריאל הלוי תורת דיני העונשין כרך ג 888-889 והמקורות המאוזכרים בה"ש 1042-1045 (2010).

30 הלכת אסף, לעיל ה"ש 3. פסק-הדין צוטט בהסכמה בע"פ 7895/04 פלוני נ' מדינת ישראל,

מטרתו של הסעיף היא לתת ביטוי במסגרת ההליך הפלילי לנזק ולסבלו של הניזוק מן העברה, ולאזן בין האינטרס להעניק לקורבן העברה פיצוי מהיר ויעיל לבין הצורך למנוע את הפיכתו של ההליך הפלילי להליך בעל אופי אזרחי, על כל הכרוך בכך. המטרות הספציפיות המוזכרות בפסיקה לפיצוי על-פי סעיף 77 לחוק העונשין הן הכרה בנזק או בסבל שנגרמו לנפגע, שילובו של הנפגע בהליך הפלילי המתנהל נגד התוקפים, החדרת יסוד של היטהרות מצד העבריין, ומתן סעד מידי לנפגע מבלי לחכות לסיומם של ההליכים האזרחיים (אם הללו מתנהלים בכלל).³¹ אף שהטבת הנזק הוגדרה כאחת המטרות, הבהיר בית-המשפט העליון כי אין לראות בכך משום סתירה לזכותו העצמאית של הקורבן להגיש תביעה אזרחית לפיצוי בעקבות מעשה העברה, ככל שזה מקים גם עוולה בנוזקין.³² שכן המדובר בזכות בעלת מעמד שאין לבטלה.³³ זאת, כפועל יוצא מכך שבהליך הפלילי יכולתו של הנפגע להוכיח את טענותיו מוגבלת.

בספרות הוזכרו שלוש מטרות לפסיקת הפיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין: עידוד הגשת תלונות, מכיוון שהמתלונן ידע שהוא עתיד לזכות בפיצוי; תקווה שהדבר יעודד עבריינים להציע פיצוי מיוזמתם; והקלת העומס בתיקים האזרחיים על-ידי ייתור הדין בתביעה אזרחית.³⁴

אף שנדמה כי המשפט הפלילי מטפל בעיקר בפרטים, אין כל מניעה להטיל אחריות פלילית על תאגיד, ובדומה לכך אין כל מניעה לחייבו בפיצוי קורבן העברה מכוח סעיף 77 לחוק העונשין.³⁵ לנקודה זו עשויה להיות משמעות מיוחדת בתחום תאונות-הדרכים ככל שהדבר נוגע באחריות של יצרן הרכב או של החברה האחראית לתחזוקת הכביש.

את בחינתו של סעיף 77 לחוק העונשין נפתח בסקירת הפסיקה הדנה בסעיף באופן כללי ובבחינת מאפייניה, ולאחר-מכן נדון בשימוש בסעיף 77 בהקשר הספציפי של פיצוי קורבנות של תאונות-דרכים.

תק-על 2006 (3) 1293, פס' 36 לפסק-הדין, וברע"פ 9727/05 גליקסמן נ' מדינת ישראל, פ"ד סב(2) 802, פס' 15 לפסק-הדין (2007).

31 הלכת אסף, לעיל ה"ש 3; הלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32, פס' 19; ע"א 6897/06 בודגור נ' מדינת ישראל, תק-על 2008 (1) 3166, 3169; בש"פ 4972/07 פואז נ' מדינת ישראל, תק-על 2008 (1) 4807, 4814; ע"פ 6452/09 קאסם נ' מדינת ישראל, תק-על 2010 (3) 881, 885.

32 הלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32, פס' 23.

33 בלשוננו של השופט חשין בהלכת אסף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 463-464 (ההדגשות הוספו): "לא מצאתי בה בהגבלת סכום הפיצוי מהפך גנטי מפיצוי אזרחי לפיצוי פלילי. הואיל ובהליך הפלילי נמנע בית-המשפט מהחלת ההליך האזרחי הרגיל באשר להוכחתו של נזק, ראה החוק עצמו נאלץ להגביל את הפיצוי לסכומי כסף מסוימים. ואולם הגבלה זו, באשר היא, אין בה כדי להפוך חיה אזרחית לחיה פלילית... סעיף 77 לחוק העונשין מקנה לנפגע זכות אזרחית מוגבלת, ובכל זאת זכות אזרחית היא זו."

34 ינאי "קורבן ורע לו", לעיל ה"ש 29, בעמ' 191.

35 הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 889-890.

1. לאופיו ולמהותו של סעיף 77 לחוק העונשין

הרעיון של פיצוי הקורבן בידי העבריין הופיע כבר במשפט העתיק, כך שבמובן זה אין בחוק של ימינו משום חידוש. יתר על כן, בחלק ניכר משיטות המשפט העתיק, פיצוי הניזוק היה מטרתו העיקרית של הדין.³⁶ עם זאת, במשך מאות שנים נעלם פיצוי הקורבן מתחום המשפט הפלילי ויוחד למשפט האזרחי בלבד, ורק במאה העשרים הוא החל חוזר אל המשפט הפלילי טיפין-טיפין – תחילה בניו-זילנד ואחר כך בשיטות משפט אחרות.³⁷ בישראל, כפי שכבר צוין, סעיף 77 לחוק העונשין עצמו אינו חדש, ומקורו בסעיף 04 לחוק דיני עונשין (דרכי ענישה) [נוסח משולב], התש"ל-1970, אשר נולד מסעיף 31 לחוק לתיקון דיני העונשין (דרכי ענישה), התשי"ד-1954. סעיף דומה הופיע גם לפני כן בפקודת החוק הפלילי, אך עד לשנים האחרונות לא נעשה בסעיף, על גלגוליו ההיסטוריים, כל שימוש כמעט. בשנים האחרונות החל להסתמן שינוי במגמה זו, כאשר אל ההמלצה שהופיעה בספרות המשפטית להרבות בשימוש בסעיף 77 לחוק העונשין³⁸ הצטרף גם בית-המשפט העליון,³⁹ ובעקבותיו החלו בתי-המשפט בערכאות השונות לעשות שימוש רב בסעיף זה ולפסוק פיצויים במסגרתו.⁴⁰

בית-המשפט העליון נדרש בכמה מקרים לשאלה מהו טיבו של פיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין. גישה אחת היא לראות את הפיצוי כאחת מדרכי הענישה הקיימות במשפט הפלילי, בדומה למאסר ולקנס. גישה אחרת היא לראות בו פיצוי אזרחי, אף שמבחינת ההליך הטכני הוא ניתן במסגרתו של הליך פלילי. מדוע ההבחנה בין פיצוי פלילי לבין פיצוי אזרחי חשובה? ההבחנה חשובה מפני שהיא עשויה להשליך על התשובה שתניתן לשאלות שונות, כגון אם ניתן לפסוק פיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין כאשר בית-המשפט הטיל על הנאשם צו לתועלת הציבור בלא הרשעה,⁴¹ או מהי תקופת ההתיישנות לגבי תשלום הפיצויים. בית-המשפט החליט בסוגיה זו, ברוב דעות, כי אף שיש לפיצוי גם מאפיינים פליליים, מדובר בפיצוי אזרחי, הניתן לקורבן בשל נזקיו.⁴²

- 36 Karp, לעיל ה"ש 31, בעמ' 334. לסקירה של שיטות משפט שונות בעולם העתיק ראו אריה ל' מילר "הצעה להבטחת פיצויים לנפגעים מפשע" משפטים יא 468, 469-471 (1981).
- 37 אסנת אלירם "פיצויים לקרבן העבירה – דגם חדש" מחקרי משפט יט 205, 205 (2002).
- 38 ראו, למשל, Karp, לעיל ה"ש 31, בעמ' 336-338.
- 39 על ההמלצה המופיעה בהלכת אסף ראו לעיל בה"ש 3.
- 40 ראו בהרחבה להלן בתת-פרק 2.
- 41 זו השאלה שהתעוררה בהלכת אסף, לעיל ה"ש 3.
- 42 לגישת הרוב של השופט חשין, שאליו הצטרף השופט ריבלין, שלפיה מדובר בפיצוי מהתחום האזרחי, ראו במיוחד שם, בעמ' 456-472. "הוראת סעיף 77 נועדה בעיקרה להציע לנפגע מעין-קפנרריה, קרא: לזכותו בפיצוי על נזק או סבל שנשא בהם בשל עבירה שעבר הנאשם בלא שנאלצו לכתת רגליו להגשתה של תביעה אזרחית" (שם, בעמ' 462). לגישת המיעוט, שלפיה מדובר בעונש פלילי באופיו, ראו במיוחד שם, בעמ' 427-441. לדיונים נוספים בנוגע לפסק-דין זה ראו ע"פ 1154/07 מדינת ישראל נ' פלוני, תק-על 2007(2) 1628; ע"פ 8457/06 אוחיון נ' מדינת ישראל, תק-על 2007(3) 338; הלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32; ע"פ 8452/06 יונגב נ' מדינת ישראל, תק-על 2007(4) 1731; ע"פ 2589/05 מקייבסקי נ' מדינת ישראל, תק-על 2008(1) 16. בלשונה של השופטת דורנר בהלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32,

מאופיו המיוחד של הפיצוי על-פי סעיף זה, הנטוע על הגבול שבין הפלילי לבין האזרחי, נובע גם מעמדו המיוחד של העונש הנסמך על הסעיף בעת אישורה של עסקת-טיעון. בעסקות-טיעון המדינה והנאשם מגבשים עונש מוסכם, ובית-המשפט יכול לצאת מנקודת-הנחה שבעת קביעתו של העונש המוסכם הובאו בחשבון הן האינטרסים של הנאשם והן האינטרסים של החברה בכללותה. אולם בעת אישור עסקת-טיעון בנוגע לפיצויים הנפסקים על-פי סעיף 77 לחוק העונשין, על בית-המשפט להביא בחשבון אינטרסים של גורם נוסף, והוא הקורבן.⁴³

אף שבסוגיות מסוימות התייחס בית-המשפט לפיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין כאל פיצויים אזרחיים, בסוגיות אחרות ניכר הברדל מסוים. כך, למשל, בנוגע לפיצויים אזרחיים נקבע בפסיקה כי רק האדם שכלפיו בוצעה עברה זכאי לפיצויים (ואם הוא נפטר, אזי גם עזבונו ותלויו), ואילו נפגעים אחרים אינם זכאים לפיצוי אזרחי, לפחות כל עוד לא הוכיחו נזק נפשי העולה כדי נזק פיזי או פסיכוזי.⁴⁴ לעומת זאת, בכל הנוגע בזכאים לפיצוי על-סמך סעיף 77 גילה בית-המשפט נכונות להרחיב את מעגל הזכאים לפיצוי, ולכלול בתוכו גם את הוריו, אחיו ואחיותיו של קורבן העברה, אף כאשר אלה אינם נכללים בגדר המונח "תלויים", כפי שהוא מוגדר בסעיף 78 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש].⁴⁵ פיצוי זה הוענק להם בגין הנזק הנפשי שנגרם להם בעקבות הפגיעה בקורבן, ובמטרה לפצות את משפחת הקורבן על נזקם האמיתי, כולל הנזק הלא-מוני שנגרם להם.⁴⁶ יתר על כן, במקרה אחר לפחות שימש הפיצוי שנפסק על-פי סעיף 77 לחוק העונשין למטרה שונה מזו אשר לה יועד באופן פורמלי, וניתן למישהו שאי-אפשר לדאוגו כלל כנפגע מן העברה – אלא

פס" 12 לפסק-הדין: "תכליתו המיידית של הפיצוי הקבוע בסעיף 77 לחוק – העולה בבירור מלשון הסעיף – הינה פיצוי הנפגע בגין מעשה עבירה שגרם לו נזק או סבל, פיצוי שמהותו בדין האזרחי. הוראת החוק קובעת במפורש כי הפיצוי הינו בגין 'הנזק או הסבל שנגרמו' לנפגע, וכי קביעת הפיצוי תיעשה לפי 'ערך הנזק או הסבל שנגרמו'. עולה, אפוא, מכך, כי חיוב הנאשם בתשלום לנפגע אינו מהווה 'עונש' בגין עצם ביצועה של עבירה, אלא 'פיצוי' אזרחי במהותו, בגין הנזק שנגרם לנפגע עקב מעשה העבירה."

43 ראו בהקשר זה ת"פ (מחוזי י-ם) 209/08 מדינת ישראל נ' יונה, תק-מח 2008(4) 5222, 5246.

44 תנאי זה ותנאים נוספים נקבעו ברע"א 444/87 אלסוחה נ' עזבון דהאן, פ"ד מד(3) 397 (1990).

45 לעניין זה בהרחבה ראו תפ"ח (מחוזי ת"א) 1101/06 מדינת ישראל נ' באשה, תק-מח 2009(3) 1436, 1439-1438. כן ראו ת"פ (מחוזי ת"א) 10340/98 מדינת ישראל נ' זוגריאן, תק-מח 2002(3) 919. קביעה זו דווקא מנוגדת לפסיקה שבה צמצם בית-המשפט את האפשרות להגשת תביעה נגדרת בהתאם לס' 77 לחוק בתי-המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, תוך הפניית המבקש לתבוע אל רשימת התובעים הרגילים בניזיקין. ראו ת"א (מחוזי חי') 814/08 סילימור ע"ש ציקי בהט ז"ל בע"מ נ' מחאג'נה, תק-מח 2010(1) 14082, 14085.

46 עניין באשה, שם, בעמ' 1440.

לכל-היותר, בדוחק, כנפגע כלכלי משני ממנה – ואשר אילו דובר במשפט אזרחי, לא היה יכול לתבוע כלל.⁴⁷

בדומה לכך, לא-יכולת של הקורבן להוכיח באופן מדויק את נזקו אין השפעה על אפשרות קבלת הפיצויים. בית-המשפט יכול לחייב את העברייני בתשלום פיצויים לקורבן מכוח סעיף 77 לחוק העונשין אף אם לא הוכח נזקו הספציפי של קורבן העברה,⁴⁸ ואף אם לא הובאה כל חוות-דעת רפואית לגבי מצבו של קורבן העברה שניזוק.⁴⁹ כמורכב, בדיני הנזיקין ליכולותיו הכספיות של הנתבע אין על-פירוב השפעה על גובה הפיצויים שעליו לשלם.⁵⁰ במשפט הפלילי, לעומת זאת, קורה לא אחת שהערכאות הנמוכות

47 ת"פ (שלום חי') 3456/06 מדינת ישראל נ' חניפס, תק-של 2007 (3) 20907. במקרה זה פסק בית-המשפט כי העברייני ישלם כספים לאוניברסיטת חיפה על-מנת להבטיח שזו תתקין תאורה במקום שבו החל האירוע שהסתיים בתקיפה ובמעשים מגונים בכוח, על-מנת להקטין את הסיכון להתרחשות מקרה דומה בעתיד. שם, בעמ' 20912. להערכתנו, אין לפסיקה זו בסיס מוצק בחקיקה.

48 עניין קאסם, לעיל ה"ש 33. דבר זה אפיין גם לפני כן את הפסיקה בערכאות הנמוכות. ראו, למשל, תפ"ח (מחוזי ת"א) 77/96 מדינת ישראל נ' שפטשוילי, תק-מח 1997 (1) 3748, 3750; עניין זרגריאן, לעיל ה"ש 49; ת"פ (מחוזי י-ם) 2084/06 מדינת ישראל נ' קבועה, תק-מח 2009 (1) 7641, 7652. ראו גם ע"פ (מחוזי ת"א) 71626/02 נאון נ' מדינת ישראל, תק-מח 2003 (2) 32857, 32861. אולם ראו ת"פ (שלום ת"א) 11504/97 מדינת ישראל נ' בן-נון, תק-של 1997 (3) 2581, 2584, שם נמנע בית-המשפט ממתן פיצוי בגין נזקי רכוש בשל אי-הבאת ראיות בדבר ביטוח אפשרי של הניזוקים. ראו גם קדמי, לעיל ה"ש 29, בעמ' 1760, שם נטען כי הוכחת נזק היא תנאי לפסיקת פיצויים. כן ראו ינאי "קורבן ורע לו", לעיל ה"ש 29, בעמ' 192, שם הוערך כי ייעשה שימוש בסעיף רק בנוגע לנזקים שקל להוכיחם ואשר בחישוב שיעורם יש משקל מועט בלבד לאומדן של בית-המשפט, כגון אובדן ימי עבודה או נזק רכוש, וכי לא ייעשה שימוש בסעיף כאשר מדובר בפיצוי ערטילאי, כגון פיצוי על כאב וסבל. לדעתנו, אין להערכה זו בסיס, שכן דווקא פיצוי בגין כאב וסבל אינו מחייב ראיות והתמחות, ולפיכך קל לבית-המשפט הדין בהליך הפלילי לפסוק אותו.

49 ראו בהקשר זה ת"פ (מחוזי חי') 13/97 מדינת ישראל נ' אדרי, תק-מח 1998 (1) 1004, 1016. זאת, בניגוד לגישה שהובעה בספרות ולפיה יש צורך בהבאת ראיות על-אודות מצב הקורבן בכתב האישום או לכל-המאוחר במסגרת הטיועונים לעונש. ראו ינאי "טיפול המשטרה בנפגעי עבירה", לעיל ה"ש 29, בעמ' 83.

50 ההלכה הרווחת בנוזיקין היא כי שיעור הפיצויים אינו מושפע מיכולותיו הכספיות של הנתבע. ראו בהקשר זה, למשל, ע"א 9474/03 יורם גדיש תשתית ובנייה בע"מ נ' מוסא, פ"ד סא(3) 603, 627 (2006). חריג לכלל זה קיים בדיני לשון-הרע, שם נפסק ברוב דעות כי ניתן להתחשב במצבו הכלכלי של נתבע על-מנת להכריע בדבר גובה הפיצויים. ראו ע"א 89/04 נודלמן נ' שרנסקי, תק-על 2008 (3) 2030, דברי השופטת פרוקצ'יה בעמ' 2054-2057, שאליהם הצטרפה השופטת ארבל, וכן דברי השופטת נאור בעמ' 2059, אשר מסתייגת מהכנסת השיקול בדבר מצבו הכספי של הנתבע אך אינה מכריעה בכך. בספרות הועלתה הטענה כי לפסיקה זו עשויה להיות השלכה אף מעבר לדיני לשון-הרע. ראו ישראל גלעד דיני נזיקין – גבולות האחריות כרך א 373-372 (2012). עד כה לא ניתן לכך ביטוי בפסיקה, ולפחות בעינינו, ספק אם הפסיקה תסכים ליישם עיקרון זה בפגיעות פיזיות או רכושיות מובהקות.

מביאות בחשבון את יכולותיו הכספיות של העבריין כאשר הן מחייבות אותו בפיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין.⁵¹ אולם גישה זו אינה אחידה, ובמקרים אחדים נקבע כי אין להביא זאת בחשבון.⁵² עוד נציין כי במשפט הפלילי, בניגוד למשפט האזרחי, אין לאשם התורם המיוחס לניזוק בנסיבות העניין השלכה על גובה הפיצויים, ולפיכך אשם תורם – תהא חומרתו אשר תהא – אינו מוביל להפחתת סכום הפיצויים.⁵³ דבר זה עשוי להיות משמעותי בעיקר כאשר העוולה המטפלת בסיטואציה הנידונה אינה מבוססת על אחריות מוחלטת, כך שבדיני נזיקין סכום הפיצויים עשוי להיות מופחת, לעיתים אף בשיעור חד.⁵⁴ הבדל נוסף שחשוב להצביע עליו הוא שבעוד גבייתם של כספים הנפסקים לטובת התובע בהליך אזרחי נעשית באמצעות הליכי ההוצאה לפועל, פיצויים הנפסקים לטובת קורבן העברה בהתאם לסעיף 77 לחוק העונשין נגבים, בדומה לקנס, באמצעות המדינה – הליך שהוא יעיל יותר ואשר אינו מחייב את מעורבותם הישירה של קורבן העברה או בא-כוחו.⁵⁵ לסיום – ותוך נגיעה עקיפה בענייננו, העוסק בשימוש בהליך הפלילי כאמצעי לעקיפת מגבלה לגבי הגשת תביעה אזרחית – נציין כי במשפט הפלילי, בניגוד למשפט האזרחי, אין חשיבות לעובדה שהעוולה האזרחית התיישנה, וניתן לדרוש פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין אף כאשר קורבן העברה כבר מנוע מהגשת תביעה אזרחית.⁵⁶ האם יש השפעה ליכולתו של אדם לזכות בפיצוי במסגרת משפט אזרחי על יישום האפשרות לפסוק פיצויים במסגרת משפט פלילי? סוגיה זו התעוררה פעמים מספר בפסיקתן של הערכאות הנמוכות. בחלק מפסקי-הדין נקבע כי בשל מטרותיהם השונות של הדין האזרחי ושל הדין הפלילי – באשר הראשון מתמקד בהשבת המצב לקדמותו ואילו השני מתמקד בהרתעה – אין הצדקה שלאפשרות הגשתה של תביעה אזרחית על-ידי קורבן העברה

51 ת"פ (מחוזי י-ם) 1147/01 מדינת ישראל נ' חסן, תק-מח 2002(2) 67848, 67853; ת"פ (שלום צפ') 305-03 מדינת ישראל, פרקליטות מחוז הצפון – פלילי נ' שינפלד (אלמישילי), תק-של 2008(4) 16108, 16112; ת"פ (שלום רמ') 2207/08 מדינת ישראל נ' דגש, תק-של 2009(1) 9433, 9436; ת"פ (מחוזי חי') 7063-08 מדינת ישראל נ' בוחבוט, תק-מח 2010(2) 895, 896. להשפעת מצבו הכלכלי של הנאשם על האפשרות לפסוק פיצויים לקורבן העברה במשפט הפלילי ראו אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 232-233. לגישה דומה במשפט האנגלי ראו בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 180.

52 תפ"ח (מחוזי ת"א) 1004/06 מדינת ישראל נ' ב' ש', תק-מח 2006(3) 13079, 13083; עניין באשה, לעיל ה"ש 49, בעמ' 1441.

53 עניין באשה, לעיל ה"ש 49, בעמ' 1440. לדיון בהשפעת האשם התורם בפסיקה הפלילית בדיון המצוי ובדין הרצוי ראו אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 222-223; פוגץ', לעיל ה"ש 1, בעמ' 259.

54 שיעור ההפחתה בסכום הפיצויים יכול במקרה המתאים להגיע עד כדי מאה אחוזים. ראו, למשל, ע"א 542/87 קופת אשראי וחיסכון אגודה הרדית בע"מ נ' עוואד, פ"ד מד(1) 422 (1990).

55 לדין הקודם שחל בסוגיית גבייתם של פיצויים לפי ס' 77 לחוק העונשין, ולביקורת עליו, ראו בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 163-164.

56 ע"פ 3818/99 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 721, 731-733 (2001).

תהיה השלכה על סכום הפיצויים הניתן לקורבן במסגרת המשפט הפלילי.⁵⁷ התשלום הפלילי אינו נתפס אלא בבחינת מקדמה המשלבת ענישה של הנאשם באמצעות פגיעה בכיסו.⁵⁸ לפיכך הגישה הכללית היא שהפיצוי האזרחי אינו מונע את האפשרות לקבל פיצויים במסגרת ההליך הפלילי.⁵⁹ עוד נקבע כי בשל המהויות השונות של הפיצויים, ובשל האפשרות שנקבעה בחוקים שונים לפסוק פיצויים בלא הוכחת נזק, אין סתירה בין פסיקות פיצויים בשני ענפי המשפט במקביל.⁶⁰ יתר על כן, בפסיקתן של ערכאות נמוכות נקבע כי פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין אינם סותרים אף פסיקת פיצויים עונשיים לטובת התובע במסגרת ההליך האזרחי, וזאת במקרים המתאימים לפסיקתם של פיצויים עונשיים.⁶¹

בהנחה שנפסקו פיצויים במשפט הפלילי, היש לקזום מן הסכום הנפסק במשפט האזרחי? שאלה זו התעוררה עד כה פעמים מספר בפסיקתו של בית-המשפט העליון, אך עד לשלב זה היא הושארה בצריך עיון, ואין הלכה בסוגיה זו.⁶² בערכאות הנמוכות, לעומת זאת, מקובל לקזו את הסכום שנפסק בהליכים הפליליים מזה הנפסק בהליכים האזרחיים,⁶³ ובמקרה אחר הדגיש בית-המשפט כי אפשרות הקיזוז מוגבלת רק לאותם כספים ששולמו בפועל על-ידי העברין, ולא לאלה שנפסקו.⁶⁴ כפועל יוצא מכך, אין בפסיקתו של סכום כלשהו לפי סעיף 77 לחוק העונשין כדי להעשיר את הקורבן אם זה מגיש גם תביעה אזרחית, שכן הסכום שייפסק בתיק הפלילי יחפוץ את הסכום שהיה עשוי להיפסק בהליך האזרחי, ולא ייתוסף

- 57 ראו, למשל, ע"ע (ארצי) 628/07 טיומקין – פלונית, תק-אר 2009 (3) 507, 514.
- 58 ת"פ (מחוזי חי') 156/03 מדינת ישראל נ' אבו סארה, תק-מח 2003 (2) 11435, 11449.
- 59 ראו, למשל, ת"פ (מחוזי נצ') 316/99 מדינת ישראל נ' זהבי, תק-מח 2000 (3) 6970, 6972; ע"פ (תל-אביב-יפו) 71300/00 פז גז חברה לשיווק בע"מ נ' מדינת ישראל, תק-מח 2001 (2) 205, 225.
- 60 הלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32, פס' 19-21; עניין טיומקין – פלונית, לעיל ה"ש 61, בעמ' 514-515. ראו גם ת"א (שלום רח') 3274/03 רגב נ' כהן, תק-של 2004 (4) 18559, 18560-18561. לגישה דומה בספרות המשפטית ראו לימור עציוני "האם פסיכולוגיה יכולה לשמש כ'מקדם הגנה'? נשים בגירות קורבנות גילוי עריות בילדות כמקרה מבחן לגילוי הקשר בין הפסיכולוגיה למציאות הפלילית-נוזיקית" *שערי משפט* ה' 71, 123 (התש"ע).
- 61 ת"א (שלום חי') 3308/04 גוברין נ' עיריית חיפה, תק-של 2005 (4) 27892, 27896. לגישה אחרת בספרות המשפטית ראו גרוס, לעיל ה"ש 29, בעמ' 449.
- 62 בית-המשפט העליון נטה אומנם לכיוון הקיזוז – ראו רע"פ 228/05 יאגודייב נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(4) 518, 524 (2005). אולם הנושא הושאר בצריך עיון בהלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32, פס' 23, ולאחרונה גם בע"פ 1434/10 פלוני נ' מדינת ישראל, תק-על 2010 (4) 1131, 1136, שם אמר בית-המשפט כי "יש להניח שאם הנפגע יבחר לנהל הליך אזרחי על מנת להיפרע ממי שפגע נגדו, תבחן הערכאה הדיונית שתרון בתביעת הפיצויים האזרחית גם את השאלה אם יש לנכות מן הפיצוי שנפסק בהליך האזרחי את הסכום שנפסק בהליך הפלילי".
- 63 ת"א (מחוזי י-ם) 1421/99 שמחה נ' חברת פז-גז ירושלים בע"מ, תק-מח 2001 (2) 13703, 13718-13720; ת"א (שלום אשד') 1382/05 סלבגורדסקי נ' קדזה, תק-של 2008 (4) 28514, 28524; ת"א (מחוזי י-ם) 2031/08 ר' ס' נ' רוזנברג, תק-מח 2009 (4) 860, 877.
- 64 עניין סלבגורדסקי, שם.

עליו. כמו-כן ברור כי אין חשש שהסכום שייפסק בהליך הפלילי יפגע בסופו של דבר בקורבן, כי כל עוד הוא לא שולם לו בפועל, אין הקורבן מנוע מלנקוט כל הליך אזרחי שהוא. באשר לסדר הדברים ההפוך, בספרות המשפטית הוצע שאם כבר נפסקו לקורבן פיצויים במסגרתו של משפט אזרחי, לא תתאפשר פסיקת פיצויים לזכותו במסגרתו של המשפט הפלילי.⁶⁵ אולם במקרה יחיד שבו התעוררה הסוגיה הלכה למעשה לא נמנע בית-המשפט לתעבורה מפסיקת פיצויים במשפט הפלילי, אם כי הפחית מסכומם.⁶⁶ הדבר מלמד כי הקיזון, לפחות אליבא דערכאה שנתנה את פסק-הדין, הוא לכל-הפחות לא-מלא. לנוכח עמדתו זו של בית-המשפט עשויה להתעורר השאלה אם פיצוי במסגרת סעיף 77 לחוק העונשין אמור לעמוד בסתירה לעקרון ייחוד העילה שבחוק הפיצויים, ככל שהדברים נוגעים בקורבן של תאונת-דרכים שהייתה תולדה של עברה פלילית. בשאלה זו אנו מבקשים לדון להלן.

2. השימוש בסעיף 77 במקרים של תאונת-דרכים

סעיף 77 לחוק העונשין, הזוכה כאמור בשימוש הולך ותוכף בפסיקה במקרים רבים ומגוונים, הגיע פעמים מספר לדיון בהקשר של תאונות-דרכים שאירעו כתוצאה ממעשה המהווה עברה פלילית. האם בהפעלתו של הסעיף יש משום סתירה לייחוד העילה הקבוע בסעיף 8(א) לחוק הפיצויים, המבקש למנוע פיצוי שאינו על-דרך חוק הפיצויים? מרבית הפסיקה שנדרשה לשימוש בסעיף בנוגע לקורבנות עברה במקרים של תאונות-דרכים לא בחנה שאלה זו כלל.⁶⁷ במקרה אחד שנידון בבית-המשפט המחוזי העלה הסנגור את הטענה כי תשלום פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין סותר את ייחוד העילה, אולם טענתו זו נדחתה כלאחר-כך וללא דיון דוקטרינרי.⁶⁸ גם במקרים שבהם החליט בית-המשפט לא לפסוק פיצויים לפי סעיף 77, הוא עשה זאת לא בשל עקרון ייחוד העילה, אלא בשל נסיבות ספציפיות של המקרה המדובר.⁶⁹

65 ראו אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 237, המתארת בהקשר זה גם את המצב המשפטי בארצות-הברית (שם, בעמ' 237-238).

66 עניין דוד, לעיל ה"ש 5.

67 ראו את פסקי-הדין המאוזכרים לעיל בה"ש 5.

68 עניין שישה, לעיל ה"ש 29.

69 כך, בעניין **בוחבוט**, לעיל ה"ש 55, בעמ' 896, נשלל פיצוי לפי ס' 77 בשל העדר יכולת כלכלית של הנאשם ובשל החשש שהפיצוי יצא בפועל מכיסם של ההורים בעוד בנם יושב בבית-הכלא. פסיקה זו סותרת הלכה של בית-המשפט העליון שלפיה בפסיקת פיצויים לפי סעיף זה אין להתחשב ביכולותיו הכספיות של העבריין: ע"פ 5761/05 **מג'דלאוי נ' מדינת ישראל**, תק-על 2006(3) 1009. עם זאת, לא רק בענייני תעבורה התעלמו בתי-המשפט מן ההלכה הזו. ראו, למשל, ת"פ (שלום רמ') 2207/08 **מדינת ישראל נ' דגש**, תק-של 2009(1) 9433, 9436. במקרה אחר נשלל פיצוי לפי ס' 77 בשל העובדה שתיבעה אזרחית, ובמסגרתה תביעה לתשלום תכופ, כבר הוגשה ומצויה בהליכי בירור. ראו ת"פ (מחוזי חי') 204-05-09 **עמר נ' מדינת ישראל**, תק-מח 2010(1) 13068. במקרה נוסף נשלל פיצוי מכיוון שדובר בעברת רשלנות שבה דרגת הרשלנות לא הייתה חמורה, והיה גם ברור כי בשל האחריות

לעומת זאת, בפסקי־דין אחדים שניתנו בערכאות הנמוכות עלתה מפורשות הסוגיה של פסיקת פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין לנפגעי תאונות־דרכים על הרקע המיוחד של חוק הפיצויים. במקרים אלה לא התמודד בית־המשפט עם סוגיית ייחוד העילה דווקא, אלא עם הסוגיה של קביעת פיצוי בהליך פלילי כאשר לקורבן העברה מבוטח כיסוי של חברת ביטוח במסגרת הליך אזרחי. באותם מקרים קבע בית־המשפט לבסוף כי אין סתירה בין ההליכים, וכי ניתן לתבוע במסגרת שני ההליכים כאחד: הן פיצויים אזרחיים, שאותם יקבל הניזוק מחברת הביטוח, והן פיצויים על־פי סעיף 77 לחוק העונשין, שאותם יקבל ישירות מהעבריינין.⁷⁰

בשני מקרים נוספים ציין בית־המשפט כי בשל העובדה שהרכב לא היה מבוטח, ייעשה התשלום לניזוק על־ידי קרנית, אולם זו תוכל מצידה לחזור אל העבריינין, ולכן אין טעם בכפל הפיצוי, באשר בשני המקרים הוא יצא מהעבריינין.⁷¹ כאן התמקד בית־המשפט בהעדר הצורך בכפל מנקודת־מבטו של המשלם. אולם בדרך־כלל אין כפל, היות שהעבריינין אינו משלם דבר, כי הביטוח נושא בעלות כולה. במקרים אלה ייתכן כפל אך ורק מנקודת־מבטו של המפוצה, וברובם לא מנע הדבר את פסיקת הפיצויים, וגישת בית־המשפט הייתה כי העובדה שהניזוק פוצה על־סמך חוק הפיצויים אינה אמורה ככלל לשלול פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין.⁷² עם זאת, במקרים ספורים אכן היווה הדבר טיעון לשלילת האפשרות למתן פיצויים לפי סעיף זה לקורבן תאונת־דרכים.⁷³

כאמור, לאחרונה הכריע בית־המשפט העליון באופן מפורש כי אין מניעה לפסוק פיצויים על־סמך סעיף 77 לחוק העונשין במקרים של תאונות־דרכים, וזאת על־אף עקרון ייחוד העילה. בפסקי־דין קצר ובלתי־מנומק – שאורכו ארבע פסקות, אשר שלוש מהן מוקדשות לתיאור הסוגיה ולהבאת טענות הצדדים – קבע בית־המשפט העליון כי חזקה על המחוקק שהכיר את סעיף 77 לחוק העונשין כאשר חוקק את ייחוד העילה, ולפיכך אם לא מנע את האפשרות מפורשות, אין מניעה לפסוק פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין אף לטובתם של קורבנות תאונות־דרכים.⁷⁴ פסק־הדין מתעלם למעשה מכך שפסיקת פיצויים בהתאם

-
- המוחלטת לא תהיה לקורבן העברה בעיה להיפרע מחברת הביטוח. ראו ת"ד (תעבורה חד') 1937/02 משטרת ישראל נ' דוידוב, תק-של 2007(1) 30905, 30906-30907.
 70 ראו, למשל, ע"פ (מחוזי ת"א) 70306/06 פפרוני נ' מדינת ישראל, תק-מח 2007(3) 11894, 11897-11900; ת"ד (תעבורה נת') 10005/07 מדינת ישראל נ' מסארווה, תק-של 2007(4) 14687, 14689; עפ"ג (מחוזי מר') 2695-08-07 ארמר נ' מדינת ישראל, תק-מח 2008(1) 16147, 16146.
 71 ע"פ (מחוזי חי') 479/05 מור נ' מדינת ישראל, תק-מח 2006(2) 809, 811; עניין עמר, לעיל ה"ש 73. במקרים כאמור זכות החזרה של קרנית (או של גורם אחר ששילם את הפיצויים) אל העבריינין מוגדרת בס' 9 לחוק הפיצויים, אשר מתנה אותה בכך שהעבריינין עונה על אחד התנאים המנויים בס' 7 לאותו חוק.
 72 ת"פ (מחוזי חי') 7151-08 מדינת ישראל נ' קלדרון, תק-מח 2010(1) 7237, 7238. במקרה זה קבע בית־המשפט כי אין לו טעם להכריע בשאלה אם חברת הביטוח תוכל לתבוע במקרה כזה החזר כיסוי מן המזיק על כספים ששילמה לקורבן. ראו שם, בעמ' 7239.
 73 עפ"ת (מחוזי חי') 27835-02-10 שרון נ' מדינת ישראל, תק-מח 2010(1) 12083.
 74 עניין ח'דר, לעיל ה"ש 6, פס' 4.

לסעיף 77 לחוק העונשין הייתה נדירה בתקופת חקיקתו של חוק הפיצויים, עד כדי כך שסביר להניח שהמחוקק לא חשב עליה כלל ולפיכך נמנע מהכרעה דוקטרינרית אמיתית. בחלקו הבא של המאמר נבחן את הכרעתו זו של בית-המשפט העליון, ונטען כי אף שהיא נעשתה לא מתוך מחשבה מעמיקה, היא מבטאת נכונה את הגישה הראויה.

ג. הגישה הראויה לפסיקת פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין במקרה של תאונת-דרכים

האם יש סתירה בין כלל ייחוד העילה לבין האפשרות לעשות שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין בהקשר של קורבנות תאונות-דרכים? אין לשאלה זו תשובה חד-משמעית. ניתן אומנם לטעון כי סעיף 77 לחוק העונשין אינו מקנה כל עילה לנפגע בתאונת-דרכים, מכיוון שבהתאם למצב המשפטי, קורבן העברה אינו יכול לתבוע במישרין לפי סעיף זה, אלא רק המדינה יכולה לעשות זאת. אם נקבל גישה זו, אזי ברור שאין כל התנגשות. אך גם אם לא נקבל גישה זו, ונראה את העובדה שהקורבן זוכה בפיצויים כעילה המצויה בידו, יש מקום לבחון את שיקולי המדיניות הראויים בבואנו לחוות דעה בשאלה זו, לנוכח עמיתותו של המצב המשפטי ביחס לאפשרות לפסוק פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין לטובתו של קורבן תאונת-דרכים. הבחינה תיעשה בשני מישורים: במישור האחד ייבחנו שיקולי המדיניות הנוגעים בדיני הנזיקין, וייבחן אם מתן פיצוי לפי סעיף זה עשוי לסייע בהשגת מטרות אלה. במישור האחר ייבחנו שיקולי המדיניות בתוך דיני העונשין שהובילו ליישומו של סעיף 77 לחוק העונשין, ויברק אם יישום מטרות אלה מחייב מתן פיצוי מכוח סעיף זה על-אף עקרון ייחוד העילה.

1. שיקולי מדיניות הנוגעים בדיני הנזיקין

כאמור, על-מנת לבחון את סוגיית הגישה הראויה לפסיקת פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין במקרה של תאונת-דרכים, ראוי להתמקד תחילה בדיני הנזיקין – אותם דינים אשר הצמיחו מתוכם את חוק הפיצויים בכלל ואת הוראת ייחוד העילה בפרט – ולבחון אילו שיקולי מדיניות מתוכם עשויים להצדיק אפשרות למתן פיצוי מכוחו של סעיף 77 לחוק העונשין גם במקרה של תאונת-דרכים. בחינתם של שיקולי מדיניות אלה עשויה ללמד כי שימוש בסעיף בהקשר של נפגעי תאונות-דרכים עשוי לשרת את שיקולי המדיניות שהזנחו בשל עקרון ייחוד העילה.⁷⁵

75 ראו בהקשר זה: Glanville L. Williams, *The Aims of the Law of Tort*, 4 CURRENT LEG. PROB. 137 (1951); Izhak Englard, *The System Builders – A Critical Appraisal of Modern American Tort Theory*, 9 J. LEG. STUD. 27 (1980); IZHAK ENGLARD, *THE PHILOSOPHY OF TORT LAW* (1993); ישראל גלעד "על גבולות ההרתעה היעילה בדיני הנזיקין" *משפטים* כב 421 (1993); KENNETH S. ABRAHAM, *THE FORMS AND FUNCTIONS OF TORT LAW* (3rd ed. 2007); בנימין שמואלי "קליעה למטרה: הצעת תפיסה פלורליסטית חדשה לדיני הנזיקין המודרניים" *משפטים* לט 233 (2010).

המטרה המרכזית של דיני הנזיקין היא השבת המצב לקדמותו.⁷⁶ מטרה זו בולטת במיוחד בהשפעתה על דיני הפיצויים לנפגעי תאונות-דרכים, שכן יש בה כדי להסביר את הבחירה באחריות המוחלטת כבסיס לדין זה, על-מנת להבטיח פיצוי מלא לכל נפגע.⁷⁷ גם חלק מהדינים הספציפיים – כגון הקמתה של קרנית, המיועדת לפצות נפגעי תאונות-דרכים אשר מסיבות שונות אינם יכולים לזכות בפיצוי מחברת ביטוח – נועדו לשם השגתה של מטרה זו. אכן, אחד הנימוקים המרכזיים העומדים ברקעו של סעיף 77 לחוק העונשין נעוץ בהשבת המצב לקדמותו. זאת, מכיוון שבפועל, ברוב המקרים, אין קורבנות העברה מגישים תביעות אזרחיות נגד העבריינים, וכך יוצא שהמטרה אינה מתממשת. הפיצוי לפי סעיף זה נהפך, לפיכך, לדרך הפיצוי האפשרית המעשית היחידה.⁷⁸

מאידך גיסא, השבת המצב לקדמותו היא נימוק מפורקף לשימוש בסעיף 77 לחוק העונשין, מכיוון שהדיונים על-סמך סעיף זה אינם מלווים חישוב מדויק של נזקיו של קורבן העברה, ובית-המשפט אינו מציב כלל לנגד עיניו את המטרה של בחינת גובהם של נזקים אלה. לכן קשה לקבוע כי השבת המצב לקדמותו מעודדת פיצוי על-סמך סעיף זה. עם זאת, היות שהסעיף מאפשר בכל-זאת הענקת פיצויים לקורבן העברה, ראוי לבחון אם הלכה למעשה הוא תורם להשגת מטרה זו, ולו במידה מסוימת.

ככל שהדברים אמורים בהשגתה של מטרה זו, נדמה שאין אנו זקוקים לפיצוי מכוח סעיף 77 לחוק העונשין, שהרי הניזוק יזכה ממילא בפיצוי מלא על-סמך חוק הפיצויים. יתר על כן, פעמים רבות בתי-המשפט מציינים כי יתרונו של סעיף 77 הוא ביכולת להעניק תשלום לקורבן כבר בשלב המקדמי, דהיינו, בעת בירור ההליך הפלילי ועוד בטרם הגיעו ההליכים המשפטיים הנוגעים בתביעה האזרחית לסיומם.⁷⁹ בתאונות-דרכים הדבר אינו נדרש הודות לקיומו של הליך התשלום התכוף, אשר ייחודי לתביעות אלה, המאפשר קבלת פיצוי עוד בטרם גובשה הכרעה בתביעה העיקרית, ואף לפני הגשתה של תביעה כאמור.⁸⁰

נימוק נוסף שהוזכר לעיתים בזכות השימוש בסעיף 77 לחוק העונשין קשור לדרכי הגבייה הנוחות יותר מבחינת קורבן העברה כאשר הפיצויים נפסקים על-סמך סעיף זה בהשוואה

76 ראו אהרן ברק "הערכת הפיצויים בנזקי גוף: דין הנזיקין המצוי והרצוי" עיוני משפט ט 243, 248-251 (1983); דברי השופטת ארבל ברע"א 1272/05 כרמי נ' פלוני, פ"ד סב(3) 396, 438 (2007).

77 בכפוף לסייג של תקרת פיצוי לפי ס' 4 לחוק הפיצויים. המגבלות חלות הן על הנזק בגין אב-הנזק של אובדן כושר השתכרות, שלגביו ראו משה בורנובסקי וצבי ליבר "הפיצוי לנפגעי תאונות דרכים – מספר היבטים כלכליים" עיוני משפט ו 132 (1978), והן לגבי אב-הנזק הלא-ממוני, שלגביו ראו דניאל מור "פיצוי נפגעי תאונות דרכים בגין נזקי גוף לא ממוניים (בשולי תקנות הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים) חישוב פיצויים בשל נזק שאינו נזק ממון), תשל"ו-1976" עיוני משפט ו 397 (1978).

78 ראו, למשל, ע"פ 6720/04 מדינת ישראל נ' זחאיקה, תק-על 2004(4) 519, 520.

79 ראו, למשל, הלכת גליקסמן, לעיל ה"ש 32, בעמ' 817; עניין פלוני, לעיל ה"ש 66.

80 לאפשרות זו ראו בהרחבה ס' 5א לחוק הפיצויים וכן תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים תכופים), התשמ"ט-1989, אשר תוקנו מכוחו. לשימוש בנימוק מעין זה בפסיקה ראו עניין עמר, לעיל ה"ש 73.

לגביית פיצויים שנפסקו בתביעה נזיקית גרידא.⁸¹ אולם גם נימוק זה אינו רלוונטי כאשר התביעה הנזיקית מוגשת נגד חברת ביטוח או נגד קרנית, שהרי מדובר בגופים כלכליים יציבים יחסית, כך שאין בעיה אמיתית של גבייה בתיקים אלה.

יתר על כן, חלק ניכר מהדיונים בספרות המשפטית עוסק בשאלה מה קורה כאשר לעבריין אין היכולת הכלכלית לעמוד בנטל של פיצוי הניזוק, ומוצעים מנגנונים שונים לפיצוי במקרה מעין זה, כגון מנגנונים לפיצוי קורבנות עברה שתקים המדינה⁸² או מנגנונים שיתבססו על כספים שיוחרמו מהעבריינים כולם,⁸³ וכך ישחררו את תלותו של הקורבן ביכולת התשלום של העבריין הספציפי שפגע בו. בכל אלה אין צורך כאשר מדובר בקורבנות עברה שהם גם נפגעי תאונות-דרכים, כהגדרתה בחוק, היות שלא להיה תמיד ממי לגבות את הפיצויים המגיעים להם.

עם זאת, אין לבטל את האפשרות לעשות שימוש בסעיף כדי להבטיח פיצוי מלא באותם מקרים שבהם המגבלות הסטטוטוריות הכלולות בחוק הפיצויים מונעות פיצוי כזה, בהגבילן את סכום הפיצויים בשניים מאבות-הנזק – אובדן כושר השתכרות ונזק לא-ממוני.⁸⁴ במקרים אלה, מכיוון שעקרון ייחוד העילה מונע אפשרות להיפרע בדרך אחרת, האפשרות היחידה להשלמת הפיצוי לכדי פיצוי מלא היא שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין. אומנם, הגבלת סכום הפיצויים המרבי שניתן לקבל בתביעות על בסיס חוק הפיצויים משותפת לכל המקרים של תאונות-דרכים, ואינה ייחודית דווקא לאותם מקרים שבהם הנפגע בתאונת-דרכים הוא גם קורבן עברה. אולם ההצדקה הניתנת למגבלה זו – שלפיה בתמורה לה ניזוקים נהנים מן האחריות המוחלטת המוטלת על המפצים, על כל יתרונותיה – אינה תקפה כאשר מדובר באדם שהוא קורבן עברה אשר אך במקרה התבטאה בתאונת-דרכים.

בדומה לכך, אדם שסכום פיצוייו הופחת בשל תניית השתתפות עצמית הכלולה בחוזה הביטוח⁸⁵ מוצא את עצמו נטול כל יכולת לתבוע את הסכום שהופחת, גם אם האחריות לתאונה מונחת כולה בחיקו של אדם אחר. סעיף 77 לחוק העונשין יאפשר לו לקבל בכל-זאת פיצוי על הנזק שנגרם לו בשל אירוע שאין לו כל אחריות להתרחשותו.

81 זאת, בעקבות הוספתו של ס' 77(ג) לחוק העונשין בשנת התשמ"ח. ראו בהקשר זה, למשל, עניין שמחה, לעיל ה"ש 67, בעמ' 13720. לגבי העובדה שאת הסכום שנפסק על-פי ס' 77 לחוק העונשין ניתן לגבות בהתאם להוראותיה של פקודת המסים (גבייה) ראו גם הלכת אסף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 429.

82 ראו בהרחבה אצל מילר, לעיל ה"ש 38.

83 ראו בהרחבה אצל אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 211-213.

84 לאפשרות זו ראו בהרחבה ס' 4 לחוק הפיצויים וכן תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (חישוב פיצויים בשל נזק שאינו נזק ממון), התשל"ו-1976 (להלן: תקנות הפיצויים). בנוגע לאב-הנזק של אובדן כושר השתכרות, הכוונה היא לאנשים שהכנסתם "עולה על שילוש השכר הממוצע במשק", דהיינו מעל 26,649 ש"ח בערכים של מועד כתיבת המאמר. בנוגע לאב-הנזק של נזק לא-ממוני, הדבר נכון לגבי מרבית האוכלוסייה, שכן נוסף על המגבלה הכוללת של סכום הפיצויים הקבועה בחוק קיימת גם מגבלה לגבי אופן החישוב, הקבועה בתקנות.

85 תניית השתתפות עצמית אפשרית כיום מכוח ס' 3א לפקודת ביטוח רכב מנועי (נוסח חדש), התשל"ו-1970, אולם נכון להיום היא אפשרית לגבי אופנועים בלבד. ראו לעיל ה"ש 10.

אולם גם בכך אין כדי להשלים את התמונה, מכיוון שהקביעה כי באמצעות סעיף 77 לחוק העונשין יהיה אפשר להשלים את הפיצוי לכדי פיצוי מלא תלויה בהכרעה אחרת, שלפיה תשלום שיינתן לקורבן מכוח סעיף זה לא יקוּזו לכסוף מן הסכום שישולם לו מכוח חוק הפיצויים, שאם לא כן לא תהיה לתשלום כל תועלת מן ההיבט של השבת המצב לקדמותו. מטרה נוספת של דיני הנזיקין היא פיזור הנזק.⁸⁶ אל מטרה זו יכולה להצטרף גם המטרה של מציאת "הכיס העמוק".⁸⁷ מטרות אלה מושגות באמצעות דיני הפיצויים לנפגעי תאונות-דרכים, שבמסגרתם האחריות מוטלת תמיד על חברת הביטוח, שהינה גם "כיס עמוק" וגם מפוזר נזק טוב.⁸⁸ לעומת זאת, הטלת חבות על העבריין מכוח סעיף 77 לחוק העונשין – חבות אשר אינה מבוססת – כושלת בהשגת שתי המטרות הללו כאחת: ראשית, הפרט הוא שיישא בנזק, בלא כל יכולת לפזרו, שכן אין אפשרות של ממש לעשות ביטוח אחריות למקרים כגון אלה,⁸⁹ והדבר אף אינו נהוג, ובפוליסות של ביטוח-החובה או של הביטוח המקיף לא מקובל לבטח את האחריות לפי סעיף 77 לחוק העונשין; שנית, בשל העובדה שהפרט הוא שיישא בנזק, קיים חשש שהוא לא יוכל לעמוד בתשלומים שיושתו עליו. בכך יהיה כדי לפגוע אף במטרה של השבת המצב לקדמותו, לפחות ככל שהדין קובע כי יש לקזז סכומים הנפסקים לטובתו של אדם על-פי סעיף 77 לחוק העונשין מן הסכום שהוא מקבל בתביעה האזרחית. לא זו אף זו, בתאונות שבהן גורם יחיד גרם לכמה נפגעים, חיובו בפיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין עלול להוביל לפיזור שלילי של הנזק, דהיינו, לריכוזו. למרות הפגיעה לכאורה במטרות אלה, אין פגיעה זו מצדיקה את שלילת הפיצוי על-סמך סעיף 77 לחוק העונשין. זאת, מכיוון שהטלת אחריות על העבריין היא לעיתים הדרך הנכונה להשגתן של מטרות אחרות, ובראשן – כפי שנראה להלן – מטרת ההרתעה. לפיכך ההצדקה שהובילה להחלת אחריות אישית על עבריינים מצדיקה גם הטלת אחריות עליהם במקרה של תאונות-דרכים. יתר על כן, בחלק מהמקרים הגורם האחראי על-סמך הדין הפלילי, כגון החברה האחראית לבניית הכביש או יצרן המכוניות, עשוי גם להיות מפוזר נזק טוב באמצעות מנגנון המחיר.

- 86 פיזור הנזק נתפס כמטרה חשובה בדיני הנזיקין, שהרי קל יותר ל-1,000 איש לשאת בנזק של 10 ש"ח כל אחד מאשר לאיש אחד לשאת לברו בנזק של 10,000 ש"ח. על פיזור הנזק כמטרה בדיני הנזיקין ראו: Guido Calabresi, *Some Thoughts of Risk Distribution and the Law of Torts*, 70 YALE L.J. 199 (1961); אהרן ברק "מטרות דיני הנזיקין" דיני הנזיקין – תורת הנזיקין הכללית 25, 28-30 (מהדורה שנייה מתוקנת ומעודכנת, ג' טרסקי עורך, 1977); גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 258-280. על פיזור הנזק כעומד ברקעם של דיני הפיצויים לנפגעי תאונות-דרכים בישראל ראו ריבלין, לעיל ה"ש 16, בעמ' 14-16. על פיזור הנזק באמצעות ביטוח ראו England, לעיל ה"ש 79, בעמ' 27-30.
- 87 בביטוי "כיס עמוק" הכוונה היא לגורם כלכלי חזק בעל יכולת לשאת בנזק. למתן משקל לעצם ההגעה אל "הכיס העמוק" ראו: GUIDO CALABRESI, *THE COST OF ACCIDENTS: A LEGAL AND ECONOMIC ANALYSIS* 40-41 (1970). לגישה שלפיה הגעה אל "הכיס העמוק" אינה בגדר מטרה עצמאית בדיני הנזיקין ראו גלעד, לעיל ה"ש 79, בעמ' 432-433.
- 88 לפיזור הנזק באמצעות מנגנון הביטוח ראו, למשל, גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 252-254.
- 89 מילר, לעיל ה"ש 38, בעמ' 474.

גם המטרה של הוזלת עלויות מנהליות עלולה לכאורה להיפגע. הוזלת עלויות מנהליות היא אחת המטרות הבסיסיות של דיני הנזיקין.⁹⁰ מטרה זו עשויה לכלול בתוכה רכיבים שונים, אשר הבולטים מביניהם – בתחומים שבהם משא-ומתן לפני המאורע אינו רלוונטי – הם הוצאות ההתדיינות והוצאות האכיפה.⁹¹ אחד היתרונות הגדולים הגלומים בייחוד העילה הוא הוזלת העלויות המנהליות: במקום שכל תיק יהיה מרובה צדדים, וכל תאונה תהיה צפויה להתברר בכמה תביעות, עקרון ייחוד העילה מבטיח שהבירור יהיה אחיד ולא יכלול דיון בנושאי אשם, והתוצאה היא קיצור משכם של הדיונים.⁹² קביעתו של פיצוי מכוח סעיף 77 לחוק העונשין עלולה לכאורה להביא לידי כך שסביב חלק מתאונות-הדרכים ייערך דיון כפול בדבר הנזקים – האחד במסגרת התיק הפלילי והאחר במסגרת התיק האזרחי – בניגוד גמור לכוונת המחוקק. זאת, בהינתן שמגבלת סכום הפיצויים הקבועה בסעיף 77 לחוק העונשין מונעת, לפחות בפגיעות הקשות יותר, את האפשרות שהדיון בתיק הפלילי ייתר לחלוטין את התביעה האזרחית.

אולם לא זה המצב בפועל, וזאת משלוש סיבות מרכזיות. ראשית, הלכה למעשה הציפייה שעקרון ייחוד העילה בשילוב עם אחריות מוחלטת יגרמו לירידה ניכרת באורך הדיונים לא התממשה, שכן את מקום הדיונים בסוגיית האחריות תופס כיום הדיון הממושך בהגדרת תאונות-הדרכים, אשר לא נצפה על-ידי המחוקק בעת חקיקתו של חוק הפיצויים,⁹³ ועם הזמן התרחשה גם הארכה ניכרת של הדיון בסוגיית גובה הפיצויים.⁹⁴

שנית, הדיון בהטלת פיצוי מכוח סעיף 77 לחוק העונשין אינו כולל דיונים סביב גובהו של סכום הפיצויים. בית-המשפט אינו נכנס בהקשר זה לעומקם של דברים ואינו שומע עדויות בעניין, וזאת בראש ובראשונה בשל הטלת המגבלה על סכום הפיצויים האפשרי, המייתרת דיון ארוך וממושך על גובה הנזק המדויק,⁹⁵ וכן בשל הטלת מגבלה על כמות הראיות לגובה הנזק שבית-המשפט יסכים לקבלן במסגרת המשפט הפלילי.⁹⁶ הדיון בהטלת פיצוי מכוח סעיף 77 לחוק העונשין אינו כרוך אם כן בעלויות מנהליות של ממש, ולכן אין בהיבט זה חשש אמיתי מפני דיון כפול.

שלישית, הדיון הפלילי בעברת התעבורה מתקיים ממילא, בלא קשר לפיצויים לקורבן, ובמסגרתו מובאות עדויות לסבלו של הקורבן. ייתכן אומנם שהידיעה כי עשוי להיפסק פיצוי לקורבן תגרום להפעלת לחץ נוסף מצד הקורבן להגשת תביעה פלילית נגד העבריין, וכך יגבר במידה מסוימת החשש להצפת בתי-המשפט, אך שיקול-הדעת נותר בידי התביעה,

Guido Calabresi & A. Douglas Melamed, *Property Rules, Liability Rules, and Inalienability: One View of the Cathedral*, 85 HARV. L. REV. 1089, 1093 (1972)

90 ראו בהקשר זה, למשל, דניאל מור "אחריות למוצרים פגומים – שיקולי מדיניות" עיוני משפט ו 78, 79 (1978).

91 גלעד, לעיל ה"ש 79, בעמ' 495.

92 ריבלין, לעיל ה"ש 16, בעמ' 3.

93 כך אליבא דיעקב מלץ "עשור לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים" ספר יצחק כהן – לזכרו של יצחק כהן נשיא בית המשפט העליון 348, 352 (מ' אלון, מ' בן-זאב, א' ברק, נ' ליפשיץ ומ' לנדוי עורכים, 1989).

94 Karp, לעיל ה"ש 31, בעמ' 333.

95 ע"א 69/65 מדינת ישראל נ' קליינמן, פ"ד יט (2) 152 (1965).

וחזקה עליה שהיא לא תפתח בהליכים כאשר הדבר אינו מתבקש. ההכרעה במסגרת הדיון בענישה גם בדבר סכום הפיצויים אינה גורמת, כאמור, להארכה ממשית של הדיון, ולכן נזקה מצומצם ביותר.

לעומת שאר המטרות שדיני הפיצויים לנפגעי תאונות־דרכים טורחים ועמלים על השגתן, מטרת ההרתעה נותרת מוזנחת.⁹⁷ מחקרים מטילים ספק אם יש בהטלתה של אחריות פלילית כדי להבטיח הרתעה של מזיקים־בכוח.⁹⁸ כאן היינו אמורים לקבל סיוע והשלמה בדמות הרתעה שתושג באמצעותם של ההליכים האזרחיים. אולם חוק הפיצויים, באמצע אחריות מוחלטת יחד עם ביטוח־חובה, הזניח מטרה זו לחלוטין,⁹⁹ ובשל אי־היכולת לחייב נהגים בהשתתפות עצמית,¹⁰⁰ אין ההליך האזרחי מסוגל להרתיע אפילו במידה מצומצמת.

יתר על כן, גם עקרון ייחוד העילה עצמו פוגע בהרתעה. זאת, מכיוון שהוא מונע את האפשרות להרתיע צדדים שלישיים – כגון נהגים, הולכי־רגל, יצרני מכוניות, גורמים האחראים לכביש ורופאים המטפלים בניזוקים – שכן זכות התביעה מוגבלת רק כלפי האחראי לפי חוק זה, והתשלום מושג ממילא על חברת הביטוח. גם הפרשנות שניתנה לכלל של ייחוד העילה, אשר מנעה את אפשרותו של האחראי לפי חוק זה לחזור אל האחראים לפי חוקים נזיקיים אחרים, החמירה מצב זה.

זאת ועוד, דיני הפיצויים לנפגעי תאונות־דרכים פוגעים גם בהרתעה הכללית. הרתעה זו מטפלת הן בבחירה אם לנהוג והן בבחירה כיצד לנהוג, ובוחנת אם אדם יפחית את הפעילות בכלל ואת הפעילות המסוכנת בפרט כדי להקטין את הסיכון שהוא יגרום סוגים מסוימים של נזקים ואת תוחלת הנזק שהוא יגרום.¹⁰¹ הגבלת סכום הפיצויים המרבי פוגעת בהרתעה הכללית, מכיוון שהיא גורמת באופן מבני להחצנת עלויות, שכן לפחות חלק מהנזקים הכרוכים בתאונות־הדרכים אינם מפוצים בדרך כלשהי במסגרת הדיון, וכך יוצא שהנוטלים חלק בפעילות הנהיגה אינם נושאים במלוא עלויותיה.

על רקע בעיות אלה, דווקא מטרה זו יכולה להיות מושגת על־ידי שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין – ובעלויות נמוכות יחסית, כפי שראינו לעיל – וזאת מכיוון שיהיה אפשר לחייב את העבריין לשלם לקורבן סכום מסוים על־אף עקרון ייחוד העילה, והסכום הזה יוצא מכיסו האישי, ולא מכיסו של מבטח. כך תהיה דרך להרתיע, לפחות במידה מסוימת, את הנהג כמו־גם את יתר העבריינים־בכוח שעלולים לגרום בהתנהגותם לתאונה, וזאת אף שסכום הפיצויים שיצא מכיסם צפוי להיות חלקי בלבד, ולא לבטא את מלוא הנזק שנגרם.

97 לבחינתה של מטרת ההרתעה בדיני הנזיקין ככלל ראו גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 47-50. לקביעה כי חקיקתו של חוק הפיצויים מהווה ויתור על השגתה של מטרה זו ראו דניאל מור "גורם ההרתעה במלחמה בתאונות דרכים" ספר לובנברג – קובץ מחקרים לזכרו של ה. ש. לובנברג 257, 287 (דניאל פרידמן ויצחק שילה עורכים, התשמ"ח).

98 לסקירה נרחבת של מחקרים בסוגיה זו ראו שם, בעמ' 265-272.

99 ליחס בין ביטוח אחריות לבין הרתעה ראו גלעד, לעיל ה"ש 79, בעמ' 485-492, והמקורות המאוזכרים שם; גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 269-275.

100 למעט רוכבי אופנועים – ראו לעיל ה"ש 10.

101 מור, לעיל ה"ש 101, בעמ' 273-279, המביא גם ביקורת על תיאוריה זו, המסתמכת על סטטיסטיקות, ולא על נתונים פרטניים, דבר המפחית את ההרתעה כלפי הנהג הספציפי.

ניתוח זה עשוי להוביל למסקנה כי פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין ראוי לפסוק באותם מקרים שבהם המטרה ההרתעתית חשובה – למשל, לגבי רשויות שלטוניות האחראיות לתפעול הכביש או במקרים של תאונות "פגע וברח". לעומת זאת, כאשר ניתן להניח כי ההרתעה אינה צפויה להוסיף רבות – למשל, כאשר מדובר בתאונה שנגרמה עקב התרשלות של נהג או של הולך-רגל, אשר ממילא מונעים בעיקר על-ידי החשש לבריאותם – אין תועלת בפסיקת פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין לצורכי הרתעה. לכן, ככל שההרתעה היא שעומדת ברקעו של הדין, יימנע בית-המשפט מפסיקת פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין כאשר המתרשלים אינם מונעים על-ידי המניע הכלכלי.

מטרה נוספת שעשויה להיות מושגת באמצעות הקביעה כי ייחוד העילה אינו עומד בסתירה לחיוב בפיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין היא מטרת הצדק. אכן, ברור שאין לחיוב זה השלכות של ממש בנוגע לצדק המתקן,¹⁰² כפי שראינו בעת ניתוח המטרה של השבת המצב לקדמותו, אך הרווח עשוי לצמוח מכיוון הצדק המתגמל: האחריות המוחלטת בשילוב עם ייחוד העילה מנטרלים את הקשר שבין מעשהו הבעייתי של המזיק לבין הנזק, בניגוד למטרותיו של הצדק המתגמל; הטלת חבות מכוח סעיף 77 לחוק העונשין תיצור לפחות קישור מסוים בין השניים.

באשר לצדק החלוקתי,¹⁰³ שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין עלול לפגוע לעיתים בצדק זה, מכיוון שהפיצוי אמור להינתן אומנם על בסיס שוויוני, אך הלכה למעשה היכולת לקבלו מן העבריין תלויה ביכולותיו הכספיות, לנוכח העובדה שבפועל הפיצוי לפי סעיף 77 אינו מבוסס. מכאן שקורבן של עבריין עשיר עלול להיות מועדף על קורבנו של עבריין עני.¹⁰⁴ ברם, חשש כזה אינו קיים באופן ממשי לגבי קורבנות עברה במקרה של תאונות-דרכים, מכיוון שברור שאת עיקר הפיצוי הם יזכו לקבל בכל מקרה מחברת הביטוח או מקרנית, ולכן ההשפעה של יכולת הפירעון של העבריין על הפיצוי לקורבן תהיה במקרה מעין זה שולית בלבד, ותיגע רק בסכום העודף, מעבר למה שקורבן העברה צפוי לקבל מחברת הביטוח. לא זו אף זו, חוק הפיצויים מבקש שסכום הפיצויים שייקבע יהיה אחיד בין נפגעים שונים כאשר אלה נפגעו באותה מידה, בלא חשיבות לזהותו של גורם התאונה, ואילו שימוש בסעיף 77 עלול ליצור מצב שבו נפגעים שונים יקבלו סכומים שונים בניסיונות דומות, בגלל זהותו של העבריין. נבאר את דברינו. התביעה נוחה יותר להגיש תביעות נגד עבריינים שאחראים באופן ישיר לתאונה, אם קיימים כאלה, מאשר נגד אנשים שאחראים באופן עקיף בלבד לתאונה או לנזקה, כגון הולך-רגל, מוסך או רופא שהתרשל בטיפול הרפואי. כתוצאה

102 לבחינת הגישות השונות ליישום של הצדק המתקן ראו שמואלי, לעיל ה"ש 79, בעמ' 251-254, והמקורות המאוזכרים שם. להבחנה בין מטרת הצדק המתקן לבין המטרה של השבת המצב לקדמותו ראו גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 311-315.

103 לבחינת הצדק החלוקתי ראו שמואלי, לעיל ה"ש 79, בעמ' 245-251, והמקורות המאוזכרים שם; גלעד, לעיל ה"ש 54, בעמ' 60-63. לבחינה אם ראוי להתחשב בצדק החלוקתי במסגרת דיני הנזיקין בפרט, ובמסגרת המשפט האזרחי בכלל, ראו בפירוט ENGLAND, לעיל ה"ש 79, אשר תומך בהתחשבות כזו, לעומת ERNEST J. WEINRIB, THE IDEA OF PRIVATE LAW (1995), אשר מתנגד לה. ראו עוד בהקשר זה: TSACHI KEREN-PAZ, TORTS, EGALITARIANISM AND DISTRIBUTIVE JUSTICE (2007).

104 גרוס, לעיל ה"ש 29, בעמ' 450.

מכך, בעוד אדם שנפגע בתאונת-דרכים שנגרמה עקב עברה של נהג ייחנה, במידה מסוימת, מכפל פיצוי, אדם שנפגע בתאונת-דרכים עקב עברה פלילית של אחר לא ייחנה מהאפשרות לכפל פיצוי, מכיוון שרשויות התביעה אינן צפויות לנקוט הליכים נגד העבריין. כך נוצרת תחושה של פגיעה בשוויוניות ללא בסיס אמיתי. כל אלה מובילים לפגיעה מסוימת, אם כי לא עוצמתית מאוד, בצדק החלוקתי.

ראוי לשים את הדגש עוד על תפקידו של האחראי לנזק באירוע ועל השפעתו של התפקיד על מידת האכיפה הפלילית נגדו, ובעקבות זאת על תחושת הצדק. כך, למשל, במקרה שבו האחראי לנזק משמעותי הוא הרופא המטפל בנפגע תאונת-דרכים – דוגמת הסיטואציה שנידונה בהלכת חוסיין נ' טורם¹⁰⁵ – הדרך היחידה להיפרע ממנו בנזיקין, לנוכח עקרון ייחוד העילה, עשויה להיות שימוש בסעיף 77 לחוק העונשין, דבר שיחייב פתיחת הליך פלילי נגדו. אולם השימוש בכלי פלילי במקרי רשלנות רפואית הוא נדיר ביותר, והתניית פיצוי נוסף לנפגע בפתיחת הליך פלילי נראית תוצאה קשה – הן בהיבט של שימוש בפלילים במקרי רשלנות רפואית והן בהיבט של החשש מפני הצפת בתי-המשפט. בדומה לכך, גם הפעלתו של ההליך הפלילי נגד הולכי-רגל אשר גרמו בהתנהגותם לתאונה הינה נדירה למדי,¹⁰⁶ אף שלעיתים הולך-הרגל הוא הגורם המרכזי לתאונה. נראה לכן כי יקשה להיפרע מהולך-הרגל במקרה המתאים באמצעות הליך פלילי, כך שהסיכוי להשיג את מטרות הדין באמצעותו של ההליך הפלילי פוחת בהרבה, ומטרת הצדק יוצאת נפסדת.

מן הדין לעיל בפסיקת פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין בראי מטרותיהם של דיני הנזיקין עולה כי מתן אפשרות לפסיקת פיצויים כזו במקרים של תאונות-דרכים עשוי לתרום תרומה ניכרת בתחום ההרתעה, לתרום במידה מסוימת להשגת צדק, ובחלק מהמקרים אף לתרום להשבת המצב לקדמותו, וכל זאת בעלות מינימלית מבחינת העלויות המנהליות, מבחינת פיזור הנזק ומבחינת הצדק החלוקתי. כעת נבחן את הדברים מן ההיבט של דיני העונשין.

2. שיקולי מדיניות הנוגעים בדיני העונשין

סעיף 77 לחוק העונשין מופיע בפרק של דרכי ענישה, וככזה הוא סעיף עונשי על פניו. עם זאת, התפיסה המקובלת בבית-המשפט העליון היא שיש לראות בו סעיף אזרחי.¹⁰⁷ אלא שלמרות היותו סעיף אזרחי, וכתוצאה מהיותו חלק מן המשפט הפלילי, חלק ממטרותיו הינן עונשיות, כפי שראינו. האם החלתו של הסעיף על הסיטואציה של קורבן עברה בתאונת-דרכים משרתת את מטרותיהם של דיני העונשין? בכך נדון להלן.

105 הלכת חוסיין נ' טורם, לעיל ה"ש 9.

106 זה המצב כבר שנים רבות. לביקורת על כך, שהושמעה כבר לפני יותר משלושים שנה, ראו ד' בייץ "האחריות הפלילית של הולך-הרגל" הפרקליט לא 206 (1977).

107 אשר הושתל בתוך החוק הפלילי, כלשונו של השופט חשין בהלכת אסף, לעיל ה"ש 3, בעמ' 462.

ארבע מטרות מרכזיות עומדות ברקעם של שיקולי הענישה: גמול, הרתעה, שיקום ומניעה.¹⁰⁸ יש להתבונן על כל אחת ממטרות אלה בנפרד, ולבחון עד כמה יש בפסיקה פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין כדי לסייע בהגשמתה.

מטרת הגמול מניחה כי בחברה מסודרת הנקם הננקט על-ידי הפרט הנפגע מוחלף בגמול מסודר הניתן על-ידי המדינה המענישה, וכדי שגמול זה ישיג את מטרתו, עליו להיות חריף מספיק. הגמול מבטיח זיקה בין העברה לבין העונש, ולפיכך מונע ענישה בחומרה יתרה.¹⁰⁹ התפיסה היא שחלק חשוב מהגמול הוא הטבת הנזק של הקורבן על-ידי העבריין.¹¹⁰ מטרה זו נפגעת במידה רבה בשל עקרון ייחוד העילה, המונע את האפשרות להטיל חבות אזרחית עצמאית על העבריין, וכך העבריין אינו נדרש להשקיע מכספו האישי על-מנת לפצות את קורבן העברה. סעיף 77 לחוק העונשין פותר בעיה זו באופן חלקי, מכיוון שהוא מבטיח תשלום מסוים מכיסו של העבריין אל קורבן העברה, ובכך מאלץ את העבריין להרגיש על בשרו את עלות ההליך, וזאת כחלק מדרכי הענישה.

מטרת ההרתעה משמעה לגרום לכך שהעבריין עצמו לא יעבור עברות נוספות, כמו-גם שעבריינים-בכוח נוספים ימנעו מלעבור את העברה.¹¹¹ אי-אפשר להשיג הרתעה בלא סיכויי תפיסה, שהרי עצם העונש הצפוי, חמור ככל שיהיה, עלול לא להרתיע את העבריין אם הלה ידע כי אין סיכוי שהוא ייתפס.¹¹² במובן זה, קיומו של פיצוי לפי סעיף 77 עשוי לתרום להשגת ההרתעה לפחות במובן אחד: הוא יספק לקורבן העברה אינטרס כלכלי להתלונן ולשתף פעולה עם המשטרה, ובכך להבטיח את ענישת העבריין. עם זאת, העובדה שחברות הביטוח אינן משלמות לניזוק בתאונות-דרכים אם לא הוגשה תלונה למשטרה כבר מבטיחה אינטרס ראשוני להגשת תלונות למשטרה, ומפחיתה את הצורך בפיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין לצורכי השגת מטרה זו.

דרך נוספת של הרתעה היא באמצעים כספיים. המשפט הפלילי מתבסס אומנם על ההנחה שלעיתים אין די בהרתעה ממונית, מכיוון שיש אנשים שהכסף אינו מרתיע אותם (הן אלה שממילא אין ביכולתם הכלכלית לעמוד בסכומי הכסף שייפסקו נגדם והן אלה שהפרוטה מצויה בשפע בכיסים). עם זאת, אין להתעלם משיקולים כלכליים. בכפוף לסוגיה העקרונית

108 אהרן אנקר מאסר על-תנאי 13-18 (1981); בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 56-91; שלמה גיורא שוהם, גבריאל שביט, גבריאל קאבאליון ותומר עינת עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה 86-164 (מהדורה שלישית מורחבת ומעודכנת, 2009); הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 644-701. ראו גם ברנדה גייגר ואורי תימור "ההצדקות הפילוסופיות והמוסריות להענשת עבריינים" סוגיות בתורת הענישה בישראל 23, 23 (שלמה גיורא שוהם ואורי תימור עורכים, 2009), המצביעים על ייחודה של מטרת הגמול בהיותה צופה פני עבר, בעוד יתר המטרות צופות פני עתיד.

109 בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 59; שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, לעיל ה"ש 112, בעמ' 89-94; גייגר ותימור, לעיל ה"ש 112, בעמ' 24-25; הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 650-654.

110 עניין פלוגי, לעיל ה"ש 66; Karp, לעיל ה"ש 31, בעמ' 334; אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 206-207; הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 888, והמקורות המאוזכרים שם, בה"ש 1038 ו-1041.

111 בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 67; הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 658-671.

112 בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 74-77.

אם הטלת חבות כספית אכן עשויה להשפיע על התנהגותם של מזיקים ו/או עבריינים,¹¹³ ברור שעקרון ייחוד העילה בשילוב עם האחריות המוחלטת מנטרלים את ההרתעה, ואילו התרת השימוש בסעיף 77 לחוק העונשין בנסיבות של תאונת-דרכים שגרמה לנזקי גוף עשויה, לפחות במידה מסוימת, ליצור הרתעה. הדבר נכון במיוחד לגבי גופים מוסדיים, כגון יצרני הרכב או האחראים לכביש, אשר מעצם טיבם מושפעים בעיקר משיקולים כלכליים (ובמידה פחותה לגבי הנהגים עצמם, אשר מושפעים יותר מהחשש שהם או הנוסעים ברכבם ייפגעו, ופחות מהחשש שמא ייגזר עליהם לשלם סכום כלשהו). עם זאת, יש להניח שלא יהיה פער משמעותי מבחינת מידת ההרתעה בין חיוב הגופים הללו בקנס לבין חיובם בתשלום פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין, שהרי בשני המקרים הכסף יוצא מידיהם, ויעדו המדויק משמעותי פחות מבחינתם.

מטרת ההרתעה עשויה להיות רלוונטית אף מבחינת הנהגים, וזאת בשני מובנים. ראשית, השימוש בסעיף 77 הוא הדרך היחידה שבה ניתן להגיע ישירות אל כיסם שלהם, ולא רק אל חברות הביטוח, בהינתן שלתשלומיהן של חברות הביטוח יש השפעה כלכלית שולית בלבד על הנהג (בדמות ייקור פרמיות עתידיות), אם בכלל. שנית, בעיית ההרתעה עלולה להיות חריפה במיוחד אם נשווה את הסיטואציה הנידונה כאן לתאונה שנגרמו בה נזקי רכוש בלבד. בתאונה כזו, כאשר בוצעה עבֶרת תעבורה כלשהי ונגרם נזק רכושי, יהיה אפשר להעמיד את הנהג לדין ולפסוק כי עליו לשלם פיצויים לקורבן בהתאם לסעיף 77 לחוק העונשין. הייתכן שדווקא תוצאות חמורות יותר של העבֶרה, בדמות גרימתו של נזק גוף לקורבן, ישמשו טענת הגנה לעבריינין, שיהיה פטור כעת מתשלום כלשהו במסגרת סעיף 77? תוצאה כזו תהיה אבסורדית, תפעל באופן מובהק נגד מטרת ההרתעה, ואי-אפשר להצדיקה. גם בהנחה שעיקר ההרתעה בהקשר של תאונות-דרכים הגורמות לנזקי גוף מושגת בדרכים אחרות – באמצעותן של דרכי ענישה שונות, ובראשן עונש המאסר – אין הצדקה לאפשר הרתעה שלילית במישור הכספי. דבר זה עלול להיות בעייתי במיוחד כאשר מדובר בנאשמים שאינם בשר-ודם, כגון חברות ורשויות, המונעות בעיקר על-ידי שיקולים כספיים.

מטרת השיקום מבטאת את הרצון לחנך את העבריינין ולשנות את עמדותיו.¹¹⁴ תשלום פיצויים עשוי להוות ביטוי להכרה של מבצע העבֶרה בכך שהוא גרם סבל למאן שהוא, ומשכך הוא עשוי לתרום גם לשיקומו של העבריינין.¹¹⁵ מקובל אומנם לטעון כי לתשלום הפיצויים יש ערך שיקומי בעיקר כאשר מדובר בעבריינין ובקורבן שהיו בקשרים נמשכים, ומטבע הדברים לא זה המצב בהקשר של תאונות-דרכים.¹¹⁶ אולם דווקא בתחום זה, כאשר אין אפשרות לפסיקת פיצויים שיצאו מכיסו של העבריינין במסגרתו של ההליך האזרחי, לפסיקת פיצויים במסגרת ההליך הפלילי עשויה להיות חשיבות מיוחדת, ככל שתתלווה אליה אותה הכרה באחריות.

113 הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 891.

114 בזק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 83; הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 682-683.

115 ראו, למשל, הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 892; אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 208-209.

116 אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 208.

מטרת המניעה עוסקת בעיקרה במניעת היכולת הפיזית לבצע את העברה.¹¹⁷ ככל שמדובר ביכולת פיזית לגרום לתאונות-דרכים, ספק אם יש בתשלום פיצויים כדי להשיג את מטרת המניעה, הואיל ורק במקרים נדירים ישלול תשלום זה את יכולתו הכספית של העבריין לנהוג פעם נוספת ולגרום שוב נזק,¹¹⁸ במיוחד לנוכח המגבלה הקבועה בסעיף 77 בנוגע לסכום הפיצויים. יתר על כן, קיים חשש שבעקבות ההכבדה הכספית יותר העבריין על ביטוח הרכב, ינהג בלא ביטוח, וכך יגרום להחצנת עלויות נוספת, שהרי קרנית תהיה זו שתישא בעול הפיצויים, אשר ימומנו בפועל על-ידי הציבור כולו, ונסינה של קרנית לחזור אל אותו נהג עלול להיכשל.

אין להתעלם ממטרות נוספות העומדות ברקעו של סעיף 77 לחוק העונשין. כך, קיים החשש שהעבריין יאיים על הקורבן פן יגיש נגדו תביעה אזרחית. חשש זה פוחת כאשר מדובר בבקשה לפיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין, משום שהגשת בקשה זו אינה נעשית על-ידי הקורבן, אלא על-ידי המדינה.¹¹⁹ אולם חשש זה משמעותי פחות מלכתחילה כאשר מדובר בקורבנות של תאונות-דרכים, וזאת משתי סיבות: ראשית, אין מדובר בעברת אלימות, ועל-כן מטבע הדברים החשש מפני איומים פחות; שנית, הדרך היחידה לקבלת פיצויים מהעבריין עצמו במקרה של תאונות-דרכים היא באמצעות דיני העונשין, ואין אפשרות כזו כלל במסגרת דיני הנזיקין בשל ייחוד העילה, כך שבהקשר זה אין מדובר בתחליף נוח יותר, אלא בדרך יחידה.

עוד מקובל לטעון נגד מתן הפיצוי על-פי סעיף 77 לחוק העונשין כי הידיעה בדבר האפשרות לזכות בפיצוי עלולה להקטין את התמריץ של הקורבן לדאוג לעצמו ולהבטיח את עצמו מפני עבריינות. אכן, לא מעט תאונות-דרכים נגרמות בשל התנהגות בעייתית של הקורבנות. עם זאת, ולצד הספקות בנוגע למידת אחיזתו של נימוק זה במציאות בהקשר של עברות פליליות בכלל,¹²⁰ ברור שקשה למצוא לו אחיזה במציאות בנוגע לתאונות-דרכים, וזאת מכמה סיבות מצטברות: ראשית, קורבן העברה חושש יותר מתוצאותיה הפיזיות של התאונה, ופחות מתוצאותיה הכלכליות; שנית, עיקר הפיצוי הכספי הוא ממילא מתחום דיני הנזיקין, כך שהפיצוי הפלילי אינו צפוי להיות מכריע מבחינת תמריצו של הקורבן; ושלישית, קבלת פיצוי בתחום המשפט הפלילי היא כה לא-ודאית – בהיותה תלויה בהסתברות לתפיסת העבריין, בסיכויי הרשעתו ובהכרעה המשפטית בדבר ניצולו של סעיף 77 לחוק העונשין בנסיבות העניין – עד כדי כך שאין להניח שיהיה באפשרות זו כדי להשפיע בדרך כלשהי על הכרעותיו של הקורבן כיצד לפעול.

לסיכום, ניתן לחלק לשניים את המטרות ואת שיקולי המדיניות הן מתחום דיני הנזיקין והן מתחום דיני העונשין: מטרות שמושגות במידה רבה באמצעות דיני הפיצויים לנפגעי תאונות-דרכים, ואשר סעיף 77 לחוק העונשין אינו משפיע במידה ניכרת, לכאן או לכאן, על הגשמתן; ולעומתן, מטרות שהחוק הקיים הזניח במידה רבה, ואשר שימוש בסעיף 77

117 בוק, לעיל ה"ש 31, בעמ' 88; שוהם, שביט, קאבאליון ועינת, לעיל ה"ש 112, בעמ' 159-163; גייגר ותימור, לעיל ה"ש 112, בעמ' 31-32; הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 690-691.

118 ראו, למשל, הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 892.

119 ראו, למשל, אלירם, לעיל ה"ש 39, בעמ' 207-208.

120 שם, בעמ' 209.

לחוק העונשין יאפשר את הגשמתן במסגרת דיני הפיצויים לנפגעי תאונות־דרכים, תוך פגיעה מינימלית במטרות האחרות. אין מטרה כלשהי במסגרת הדין הפלילי הנפגעת בשל פסיקת פיצויים על־סמך סעיף 77 לחוק העונשין.

לנוכח המקובץ עולה כי השימוש בסעיף ראוי אף ביחס לנפגעי תאונות־דרכים: הוא תורם להשגתן של רוב המטרות בדיני הנזיקין תוך פגיעה מינימלית בלבד במטרות אחרות; והוא תורם גם להשגתן של רוב המטרות החשובות של דיני העונשין, בעוד על האחרות אין הוא משפיע רעה. לפיכך חשוב לשוב ולבחון את פרטי הדין הכרוכים בסעיף 77 לחוק העונשין, ולראות כיצד ראוי לעצבם על־מנת להתאימם לשילוב ראוי במסגרות המשפטיות הנוהגות.

ד. עיצוב פרשנותו של סעיף 77 לחוק העונשין לאור מטרות הדין

בפרק הקודם ראינו כי הן מטרותיהם של דיני הנזיקין והן אלה של דיני העונשין יוגשמו אם יתאפשר לבית־המשפט, במקרה המתאים, לפסוק לקורבן תאונת־הדרכים פיצויים מהעברייני שגרם לתאונה. בפרק זה נראה מהי הדרך הטובה ביותר לעצב את פרשנותו של סעיף 77 לחוק העונשין על־מנת להשיג מטרות אלה בדרך ראויה.

לשם עיצובו של הפתרון הראוי, נגדיר את המודל הרצוי, ואז נבחן את המודל ונראה כיצד הוא מאפשר התמודדות עם ארבע סיטואציות שונות של תביעות: (א) תביעה במשפט אזרחי עוד לפני ברירת התיק הפלילי; (ב) תביעה במשפט אזרחי לאחר ברירת התיק הפלילי, המופנית נגד מי שאמור לשאת בנזק לפי חוק הפיצויים; (ג) תביעה במשפט אזרחי לאחר ברירת התיק הפלילי, המופנית לא נגד מי שאמור לשאת בנזק לפי חוק הפיצויים; (ד) צפי להימנעות של קורבן העברה מהגשת תביעה אזרחית. ראוי לזכור כי סעיף 77 לחוק העונשין נוסח בעיקר כדי לסייע לקורבנות עברה המצויים בסיטואציה האחרונה, שכן רובם אינם תובעים פיצויים בנזיקין, אולם בתאונות־דרכים סיטואציה זו שכיחה פחות.

1. המודל המוצע

אנו תומכים במתן אפשרות לפיצוי על־פי סעיף 77 לחוק העונשין בד בבד עם הענקת פיצוי לפי חוק הפיצויים, וזאת מבלי לקזז את סכום הפיצויים הנפסק במסגרת המשפט הפלילי מזה הנפסק במסגרת המשפט האזרחי, אלא כאשר הפיצוי הכולל הנפסק בשתי המסגרות יחדיו עולה על גובה הנזק בפועל.

כיצד דין מעין זה עשוי להסתדר עם פרטי הדין הנוגע בסעיף 77 לחוק העונשין בהקשרים אחרים?

סוגיה אחת שהתעוררה בפסיקה, כפי שראינו, היא זהותו של הקורבן הזכאי לפיצוי בית־המשפט הרחוב את הגדרת הקורבן הזכאי לפיצוי על־סמך סעיף 77 לחוק העונשין אל מעבר לרשימת הזכאים על־פי דיני הנזיקין.¹²¹ מן ההיבט של דיני הנזיקין דבר זה עשוי לאפשר השבה של המצב לקדמותו אף בקרב ניזוקים עקיפים שאין כלפיהם אחריות בנזיקין, גם אם אין מדובר בהשבה מלאה. הדבר עשוי גם למנוע החצנת עלויות, מכיוון שבמצב הנוכחי של דיני הנזיקין עלויותיהם של הניזוקים העקיפים אינן מופנמות בכל דרך שהיא, והניזוקים

121 ראו לעיל ה"ש 49-51 והטקסט שלידן.

העקיפים הם שנושאים בהן לכסוף. ראינו כי שימוש בסעיף 77 יש בו כדי ליצור גם מידה מסוימת של הרתעה, וכי ההוצאות המנהליות הכרוכות בכך הן מינימליות. אומנם אי-אפשר לדבר על פיזור הנזק או על "כיס עמוק" בנסיבות העניין, אך נראה שבהעדר דרך חליפית לפיצוי ניזוקים עקיפים, יוכל סעיף 77 לחוק העונשין להגשים מטרת אלה ולו באופן חלקי. גם מן ההיבט של דיני העונשין ההרחבה נראית רצויה. מבחינת הגמול נראה כי ההבנה של העבריין שהוא גרם נזק לא רק לקורבן הישיר של תאונת-הדרכים, אלא גם למשפחה שסביבו, יכולה לסייע בהשגת מטרה זו. גם מבחינת השיקום נראה כי הפנמת התוצאות המלאות הכרוכות בעברה, כולל הנזק שנגרם לניזוקים משניים, תסייע בהשגת המטרה. מכל הבחינות וההיבטים הרלוונטיים נראה אם כן שההרחבה רצויה בהחלט.

סוגיה נוספת, הקשורה הפעם לגורם הפוגע, היא העברה שבגינה התקיים המשפט: האם יש לפסוק פיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין רק בעברות שיש בהן מחשבה פלילית או שמא אפשר לפוסקם גם בעברה שיש עימה התרשלות בלבד? לדעתנו, ראוי לפסוק פיצויים לפי סעיף 77 גם בעברות שיש עימן התרשלות בלבד, וזאת כאשר אין דרך חליפית להרתעת הנאשם. כך, רשות שלטונית או יצרנית רכב ניתן להרתיע באמצעות הסנקציה הממונית, ולכן כלפי אלה האיום בתשלום עשוי לתרום להשגת ההרתעה גם בהעדר מחשבה פלילית סובייקטיבית, וזאת כדי לתמרץ אותן להתאמץ יותר במקרה הבא.

סוגיות רלוונטיות נוספות הן אלה המבחינות בין הפיצוי שניתן לפי סעיף 77 לחוק העונשין לבין הפיצויים הניתנים במשפט אזרחי רגיל. כך, ראינו כי אין אחידות בפסיקה ביחס לשאלה אם יכולותיו הכספיות של העבריין אמורות להשפיע על גובה התשלום.¹²² אם נקבע כמוצע כי פיצוי זה ניתן מעבר לסכום המובטח באמצעות חוק הפיצויים, וכי אין לקזוז מסכום זה, אזי יקל להתחשב ביכולות הכספיות של העבריין. כמו-כן ראינו כי במשפט הפלילי יש התחשבות באשם התורם אף במקרים שבהם המשפט האזרחי קובע אחריות מוחלטת.¹²³ כאשר הפיצוי הניתן במסגרת סעיף 77 לחוק העונשין מקוזז מן הפיצוי האזרחי, מתקבלת תוצאה מוזרה משני צידי המשוואה: מצד אחד, הניזוק מקבל אותו פיצוי כולל בכל מקרה, בלא קשר לאשמו התורם; ומן הצד האחר, המזיק ביצע עברה פלילית בדרגת חומרה נתונה, אך חלוקת נטל הפיצויים בינו לבין חברת הביטוח תלויה באשמו התורם של הניזוק. קשה למצוא כל הצדקה למצב עניינים מעין זה. כאשר יהיה ברור שהפיצוי במשפט הפלילי הוא סכום שניתן מעבר לפיצוי שניתן במשפט האזרחי, יהיה גם ברור מדוע ראוי לאפשר הפחתה של תשלום זה – שהוא מעבר למגיע לניזוק בשל האחריות המוחלטת – לנוכח אשמו התורם של קורבן העברה.

המסקנה מן הניתוח שלעיל היא שאפשר לעצב את פרשנותו של סעיף 77 לחוק העונשין באופן שיהפוך את הסעיף לשימושי וליעיל ביותר גם ביחס לקורבנות של תאונות-דרכים, ואין הכרח לחשוב שהוא מיותר כאשר מדובר בנפגעי תאונות-דרכים, אף שאלה זכאים בהחלט לפיצוי מכוח סעיפים אחרים. יתרונו של השימוש בסעיף בהתאם לפרשנות המוצעת יתבסס בעיקר על אי-קיוזו הסכום הנפסק לפי סעיף 77 לחוק העונשין מן הסכום הנפסק בדיני הניזוקין.

122 ראו לעיל ה"ש 54-56 והטקסט שלידן.

123 ראו לעיל ה"ש 57-58 והטקסט שלידן.

2. בחינת הסיטואציות השונות

(א) תביעה במשפט אזרחי עוד לפני בירור התיק הפלילי

מקרים אלה צפויים להיות מועטים יחסית בתביעה בדיני הנזיקין הרגילים, בשל היכולת ליהנות מיתרונות ראייתיים,¹²⁴ אך בהקשר של פיצויים לנפגעי תאונות-דרכים, שבו אין צורך להוכיח אשם, הסיכויים שאנשים יבחרו להקדים את ההליך האזרחי להליך הפלילי גבוהים יותר. ניזוקים אלה צפויים לקבל פיצוי על-סמך ההליך האזרחי עוד לפני שההליך הפלילי יגיע לדיון. כאמור, בשל מגבלותיו של חוק הפיצויים, פיצוי זה עשוי להיות לא-מלא, שכן סכום הפיצויים בחלק מאבות-הנזק מוגבל. ניזוקים כאלה עשויים לשאוף לקבלת פיצוי מעבר למה שכבר קיבלו. נראה שהפתרון הראוי לאלה יהיה מתן פיצוי נוסף, שיאפשר להם להתקרב – ואולי אף להגיע – אל הסכום שאותו היו מקבלים אילו ניתן הפיצוי בהתאם לדיני הנזיקין הרגילים. נראה כי ברוב המקרים, גם לאחר פסיקת הפיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין, הסכום הכולל של הפיצויים שיקבלו ניזוקים אלה אינו צפוי לעלות על הסכום שבו היה הנפגע עשוי לזכות אילו היה יכול להשתית את תביעתו על פקודת הנזיקין [נוסח חדש]. השתתת תביעות על פקודת הנזיקין [נוסח חדש] הייתה צפויה להתרחש ברוב תאונות-הדרכים שנגרמו עקב עברה פלילית אלמלא עקרון ייחוד העילה, שכן במצב זה סביר להניח שקורבן עברה שגרמה לתאונת-דרכים היה יכול לייחס עוולה נזיקית כלשהי למזיק. אם במקרה נתון יחרוג בכל-זאת הסכום הכולל ממלוא נזקיו של קורבן העברה, יוכל בית-המשפט – אשר מצא לנכון לפסוק פיצויים לפי סעיף 77 משיקולים הכרוכים בדיני העונשין – להעביר חלק מסכום הפיצויים או את כולו אל מממן הפיצויים לפי חוק הפיצויים, דהיינו לחברת הביטוח או לקרנית, ולא אל קורבן העברה. זאת, מכיוון שבאיזון בין שלושת הצדדים – הקורבן, המבטח והעברייני – נזקו של הקורבן כבר הוטב, ודווקא המבטח נמצא ניזוק עקב עברתו של העברייני, ולכן ראוי שהוא יזכה בפיצוי, בדומה למיטיב בגין נזקי גוף. ניתן לשאול: האם הדבר מלמד כי בית-המשפט הדין בהליך הפלילי יידרש להעריך בעצמו את גובה סכום הפיצויים אשר צפוי היה להיות משולם בהליך האזרחי אילו זה היה מתנהל בהתאם לפקודת הנזיקין, ולא בהתאם לחוק הפיצויים, כפי שארע בפועל – דבר אשר יסרב את ההליך הפלילי, ולא ישיג לפיכך את מטרתו של סעיף 77 לספק מקדמה קצרה ויעילה? תשובתנו היא שאין חשש אמיתי כזה, מכיוון שההערכה נדרשת בנוגע לשני אבות-נזק בלבד – אבי-הנזק הלא-ממוני ואבי-הנזק של אוברן כושר השתכרות. באבי-הנזק הלא-ממוני, ככל שעסקינן בתביעה נזיקית שאינה נסמכת על חוק הפיצויים, מדובר ממילא בהערכה כללית של בית-המשפט, וזו אינה אמורה להוות משימה קשה מבחינתו; ואילו בנוגע לאבי-הנזק של אוברן כושר השתכרות, יהיה אפשר להסתפק בהערכה כללית, הנסמכת על משכורתו הנוכחית וגילו של הניזוק, ולא תהיה חובה, במסגרת ההליך הפלילי, להיזקק לכל נבכי האפשרויות השונות לחישוב הפיצויים באבי-נזק זה.

124 בשל קיומו של ס' 42א(א) לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, הקובע כי ניתן להסתמך על פסיקה פלילית מרשיעה כראיה לכאורה לתוכן הדברים שנקבעו בפסק הדין במסגרת המשפט האזרחי.

(ב) תביעה במשפט אזרחי לאחר בירור התיק הפלילי, המופנית נגד מי שאמור לשאת בתשלום לפי חוק הפיצויים

מדובר בקבוצה קטנה יחסית של מקרים שבהם הכסף עתיד להיות משולם ישירות מכיסו של העבריין. מדובר במקרים שבהם קרנית נתבעת על-פי סעיף 12(א)(2) לחוק הפיצויים, ולאחר שהיא משלמת, היא מנצלת את זכות החזרה הקבועה בסעיף 9 לחוק זה, וחוזרת אל אחד הגורמים המנויים בסעיף 7 לאותו חוק, שהוא במקרה גם העבריין אשר הועמד לדין פלילי. זהו מצב נדיר יחסית שבו לא נדרשים פיצויים מכוח סעיף 77 לחוק העונשין על-מנת להבטיח הוצאה של כספים מכיסו של העבריין. באותם מקרים מצומצמים, להטלתה של חבות פלילית נוסף על החבות האזרחית לא צפוי להיות משקל רב מבחינת השגת מטרות הדין, שהרי גם החיוב האזרחי משיג אותה מטרה. לעומת זאת, ולשם הגשמת המטרה של השבת המצב לקדמותו, ראוי לחייב את הניזוק לשלם את היתרה עד למלוא הסכום שהיה אפשר לקבל אילו הוגשה התביעה בהליך נזיקי רגיל. החישוב ייעשה במסגרתו של ההליך האזרחי, ובית-המשפט יפסוק לזכות התובע את הנמוך מבין שני הסכומים הבאים: סכום הפיצויים המגיעים לו על-סמך חוק הפיצויים; וסכום הפיצויים שהיו מגיעים לו אילו הושגתה תביעתו על פקודת הנזיקין, בקיזוז סכום הפיצויים שנפסקו לו והועברו לידיו מכוח סעיף 77 לחוק העונשין.

(ג) תביעה במשפט אזרחי לאחר בירור התיק הפלילי, המופנית לא נגד מי שאמור לשאת בנזק לפי חוק הפיצויים

כאשר הנתבע בהליך האזרחי אינו העבריין שהורשע בהליך הפלילי, יש חשיבות לא רק לשאלה מה סכום הפיצויים הכולל שיש לשלמו (ובהקשר זה לא צפוי להיות הברדל כלשהו בין הסיטואציה הנוכחית לבין הסיטואציה השנייה שלעיל), אלא גם לשאלה מי הגורם שישא בנזק – העבריין או האחראי בהתאם לחוק הפיצויים. בעינינו ראוי שהגורם שישא בנזק הוא העבריין, וזאת מפאת חומרת התנהגותו, שאף ספגה גינוי פלילי, ולא מהטעמים הטכניים שעליהם מבוססת החבות על-סמך חוק הפיצויים. הטלת החבות דווקא על העבריין תאפשר את השגתן של מטרות הדין השונות המוגשמות באמצעות הפיצוי על-סמך סעיף 77 לחוק העונשין. הדבר מותנה כמובן ביכולתו של הקורבן לגבות מהעבריין את הכספים שייפסקו לזכותו, ואם הגבייה לא תצלח, יש לזכותו בתשלום מאת האחראי על-פי חוק הפיצויים. בעיה הכרוכה במצב זה היא שחברת הביטוח תתקשה להגיע להסדר על חלוקת סכום הפיצויים בינה לבין העבריין, בשל העובדה שסכום הפיצויים יהיה מורכב מסכומים שהם פועל יוצא לא רק מאמות-המידה הטכניות, אלא גם מאמות-המידה הנזיקיות הרגילות. לא זו אף זו, מכיוון שהעבריין אינו חלק מהדיון המשפטי שבין הקורבן שנפגע בתאונת-הדרכים לבין האחראי על-פי חוק הפיצויים, לא ברור איזו ערכאה תפסוק על חלוקת הפיצויים. בעיה אחרת עלולה להתעורר אם סכום הפיצויים העשוי להיפסק מכוח סעיף 77 לחוק העונשין ישליך על הפיצויים הצפויים בהליך האזרחי. השלכה כזו תעורר חוסר ודאות ותקשה השגת פשרות מחוץ לכותלי בית-המשפט בנוגע לסכום הפיצויים הצפוי בהליך האזרחי. התוצאה עלולה להיות גידול במספר ההתדייניות המשפטיות והצפה של בתי-המשפט לא לצורך. התשובה לבעיה זו טמונה בהצעה שלפיה לא יהיה אפשר לקזז סכום שנפסק

או שעשוי להיפסק, אלא רק סכום שכבר נגבה בפועל. על-פי ההצעה, חברת הביטוח לא תוכל להפחית כבר בעת ההתחשבות הראשונית את הסכום שקורבן העברה עשוי לקבל מהעבריינין, אך אם ייפסקו סכומי פיצויים לקורבן מהעבריינין, והיא תהיה זכאית לקבל חלק מהסכום או את כולו, היא תוכל לחזור אל הקרבן במישרין.

בעיה נוספת, הכרוכה בבעיה האחרונה שהועלתה, עלולה להיות חוסר בהירות בדבר זהותה של הערכאה שתפסוק מהו סכום הפיצויים שהיה אמור להיפסק בהליך האזרחי אילו בוטס הליך זה על פקודת הנזיקין. בית-המשפט בהליך הפלילי אינו מתמחה בפסיקת פיצויים נזיקיים, ואינו צפוי לחוות דעה בנושא, ואילו בית-המשפט בהליך האזרחי אינו אמור להביע דעה על כך מכיוון שהעבריינין אינו צד בהליך המתנהל לפניו, ולכן הוא אינו מתעניין בסכומי כסף העשויים להגיע ממנו. הפתרון אמור להיות בהצבעה של בית-המשפט במסגרתו של ההליך האזרחי על הסכום אשר נמנע מן הנפגע כתוצאה מהמגבלות של סכום הפיצויים. שאלה זו משליכה על חלוקת כספי העבריינין בין הנזיזוק לבין האחראי על-פי החוק, ולכן לעובדה שלעבריינין אין חלק בדיון לא צפויה להיות השפעה על התוצאה.

(ד) צפי להימנעות מוחלטת של קורבן העברה מהגשת תביעה אזרחית

בסיטואציה שבה הנפגע אינו צפוי להגיש תביעה בהליך האזרחי, הסכום שייפסק במשפט הפלילי צפוי להיות הסכום היחיד שבו יזכה קורבן העברה. הבעיה היא שסכום הפיצויים ייגזר משיקולים שונים, שפורטו לעיל, אשר השבת המצב לקדמותו אינה אחד הכולטים שביניהם. אכן, יש כאן פתרון שאינו אידיאלי, אך ייתכן שדווקא בשל החסרונות הללו יהיה בכך כדי לעודד נפגעים להגיש תביעה אזרחית נפרדת, ולא להסתפק בסכום הנפסק במסגרת ההליך הפלילי. מטרה זו – לעודד הגשת תביעות נזיקיות עצמאיות במקרים שבהם נגרם נזק של ממש – היא חלק מבסיסו של סעיף 77 לחוק העונשין, והיא עומדת ברקע המגבלה המוטלת במסגרתו על סכום הפיצויים.¹²⁵

* * *

לנוכח מסקנותינו לגבי הפתרון הראוי בכל אחת מהסיטואציות האפשריות, ראוי לבחון כיצד ניתן לעצב את גבולותיו של סעיף 77 לחוק העונשין ואת הכללים החלים עליו באופן שיתאם את הדין הרצוי כפי שפורט לעיל.

השאלה המרכזית המעוררת התדיינות בעניין סעיף 77 לחוק העונשין היא אם ניתן לפסוק פיצויים לפי סעיף זה כאשר ברור שהנזיזוק יוכל לזכות בפיצוי במסגרת המשפט האזרחי. מובן שזה המצב כמעט בכל תאונות-הדרכים שנגרמו בהן נזקי גוף.¹²⁶ התשובה לשאלה זו

125 עזיוני, לעיל ה"ש 64, בעמ' 122.

126 חריג אחד שניתן לחשוב עליו הוא כאשר מדובר בנהג שאינו זכאי לפיצוי לפי כללי ס' 7 לחוק הפיצויים – למשל, משום שנהג בלא רישיון – ואותו נהג נפגע כתוצאה ממעשה המהווה עברה של אדם אחר. בסיטואציה זו הוא אינו יכול להיפרע על נזקי הגוף שנגרמו לו בתאונה על בסיס חוק הפיצויים. אומנם, במקרה כזה לא יחול גם עקרון ייחוד העילה, והוא יוכל לתבוע את העבריינין גם בדיני הנזיקין הרגילים, אך תביעה מעין זו מותנית בקיומו של אשם

היא חיובית בהכרח, שאם לא כן הקביעה כי ייחוד העילה אינו מונע את התביעה הנוספת תרוקן מכל תוכן, וכל המטרות שפורטו לעיל לא יושגו. השאלה המתעוררת כפועל יוצא מתשובה זו היא אם יש לאפשר קיזוז של הפיצויים הנפסקים לפי סעיף 77 לחוק העונשין מן הפיצויים הנפסקים במסגרת דיני הנזיקין. בעינינו, מתן תשובה חיובית לשאלה זו פוגע בהשגתן של מטרות הדינים השונות.

בהתייחס למטרותיהם של דיני הנזיקין, ברור שמנקודת-מבטו של המזיק אין הבדל של ממש אם הסכום מקוזז אם לאו, ולפיכך מטרה דוגמת הרתעה לא תושפע באופן מהותי מן ההחלטה בנושא זה. השאלה נשאלת, אם כן, בעיקר מנקודת-מבטו של הניזוק. קביעה כי הסכום יקוזז לא תסייע בהשבת המצב לקדמותו באותם מקרים שבהם הפיצוי לפי דיני הנזיקין הוא מוגבל, ולכן לא יהיה בה כדי לתרום להגשמת מטרה חשובה זו.¹²⁷ לא זו אף זו, אם הסכום שייפסק במשפט הפלילי יבוא על-חשבון הפיצויים מהמשפט האזרחי, יהיה בכך כדי לפגוע בהשגת המטרות של פיזור הנזק ו"הכיס העמוק", מכיוון שבמקום שהעלות תגולגל אל חברות הביטוח, והללו יפזרו אותה בין כלל הנהגים באמצעות מנגנון הביטוח, היא תגולגל על כתפיו של העבריין, שיישא בה בעצמו. אומנם, ניתן לטעון כי אין הצדקה לפיזור הנזק כאשר מדובר בעבריין, וכי הפגיעה בכיסו של העבריין עדיפה על פיזור הנזק, אך קשה לקבל טיעון זה כאשר חושבים על ריבוי של עברות התעבורה, על שכיחותן הגבוהה, על כך שלעיתים מה שקובע אם אדם נפגע מהן אם לאו הוא גורם האקראיות הרבה יותר מאשר חומרת העברות, ועל כך שחלקן הגדול של עברות התעבורה המזיקות אינן אלא עברות של רשלנות בלבד. גם מבחינת הצדק הקיזוז עלול להיות בעייתי: הייתכן כי כאשר הנזק נגרם עקב עברה פלילית, במקום שהפיצוי ילך לכיסו של קורבן העברה, הוא יועד דווקא לחברת הביטוח, שהרי בזכות הקיזוז היא תוכל לשלם סכום נמוך יותר?

בנוגע להשגת מטרותיהם של דיני העונשין, מתן אפשרות לקזז את הסכום הנפסק במסגרת סעיף 77 לחוק העונשין מזה הנפסק בדיני הנזיקין יטשטש את הפער שבין פיצוי לבין קנס, שהרי בשני המקרים התוצאה תהיה שהסכום שישלם העבריין לא יגיע לכיסו של הנפגע – קנס, אם ייפסק, ילך לכיסה של המדינה, ואילו פיצויים, אם ייפסקו, יתגלגלו בסופו של דבר לכיסן של חברות הביטוח, שכן אלה יהיו רשאיות לקזז סכומים אלה מן הסכומים שעליהן לשלם. במצב עניינים כזה, הפער מנקודת-ראותו של העבריין הוא מצומצם ביותר,

אצל הנתבע, וכפופה לאפשרות שבית-המשפט יפסוק כי קיים אשם תורם אצל הנפגע – דבר הצפוי להוביל להפחתתו של סכום הפיצויים. האשם התורם אינו צפוי לבוא לידי ביטוי בעצם הכניסה לתחומי ס' 7 לחוק הפיצויים, כגון בנהיגה בלא ביטוח או בלא רישיון, כי אם בדבר אחר הנוגע בהתרחשות התאונה, כגון חוסר תשומת-לב בעת הנהיגה.

127 בהקשר זה ראוי לזכור כי ככל שמדובר בנזק לא-ממוני, רוב הנפגעים זוכים בפיצוי מצומצם יותר כאשר הם תובעים על-סמך חוק הפיצויים בהשוואה לפיצוי שהם היו מקבלים אילו סמכו את תביעתם על פקודת הנזיקין [נוסח חדש], וזאת בשל השילוב של תקרת הפיצויים בגין נזק לא-ממוני, הקבועה בס' 4(א)(3) לחוק הפיצויים, עם אופן החישוב הקבוע בתקנות הפיצויים. אומנם, המגבלה בנוגע לסכום הפיצויים חלה על כלל הנפגעים בתאונות-דרכים, אולם במקרה של אנשים, שהם קורבנות של עבירות פליליות שגרמו לתאונות-דרכים, אין לה הצדקה, כפי שכבר נימקנו לעיל ליד ה"ש 88.

ואינו מסוגל להעניק את היתרונות שיש לפסיקת פיצויים על פסיקת קנס, בעיקר בתחומי הגמול והשיקום.¹²⁸ לכן הקיזוז אינו מוצדק.

שאלה מעניינת היא כיצד ישפיע אי-הקיזוז על סכום הפיצויים לפי סעיף 77 לחוק העונשין שבתיה-המשפט צפויים לפסוק. ניתן להעלות את החשש שבמצב זה יראו בתי-המשפט את הפיצוי כפרס לניזוק שאינו מגיע לו או (במקרים המתאימים) כסכום המעשיר ללא צורך את חברות הביטוח, ולפיכך ינסו לצמצמו ככל האפשר. הם יעשו זאת באמצעות קביעת רף פיצויים נמוך או באמצעות ייחוס אשם תורם כאחוזים ניכרים לקורבנות העברה, שיהיה בו כדי להפחית את סכום הפיצויים. אם זה יהיה המצב, קיים חשש שהסכום שייפסק יהיה נמוך מדי, עד כדי כישלון בהשגת המטרות המרכזיות של הדין, ובעיקר הרתעה, גמול ושיקום.

סיכום

במאמר זה ביקשנו לחדש דיון עקרוני בשאלה אם ראוי לאפשר לכתיה-המשפט לחייב עבריינים המורשעים בעבירות שונות שגרמו לתאונות-דרכים שבהן נגרמו נזקי גוף לפצות את קורבנותיהן במסגרת סעיף 77 לחוק העונשין, בדרך שעוקפת למעשה את ההגבלה שהוטלה על נפגעים מכוח ייחוד העילה. הכוח המניע לכתובת מאמרנו זה נעוץ בתהליך המרשים של העצמת נפגעי עברה שהתרחש בשנים האחרונות, ובצידו הפסיחה התמוהה על זכויותיהם של נפגעי עבירות בתחום התעבורה. מצבם של נפגעים אלה ייחודי בשל ההסדר לפיצוי נפגעי תאונות-דרכים, הכולל את סעיף ייחוד העילה, אשר מונע תביעות נגררות בנוזיקין במקרה של אירוע המוגדר "תאונת-דרכים". הדגמנו את יתרונותיו ואת חסרונותיו של עקרון ייחוד העילה, ובחנו את הפסיקה הענפה שניתנה סביב סעיף 77 לחוק העונשין – הן בהקשר הכללי והן בהקשר המסוים של תאונות-דרכים. ראינו כי הפסיקה לא דנה לעומק בסוגיית הקשר בין סעיף 77 לחוק העונשין לבין עקרון ייחוד העילה, ובסוגיית האפשרות לפסוק פיצויים לקורבנות תאונות-דרכים בהתאם לסעיף 77 לחוק העונשין. לאחר-מכן הראינו כי שיקולי המדיניות מענפי המשפט השונים מצדיקים מתן פיצוי לפי סעיף 77 לחוק העונשין גם לנפגעי תאונות-דרכים, וכפועל יוצא מכך הצענו כמה עקרונות לעיצוב השימוש בכלי זה. נדמה כי בשלה העת להכרה בזכויותיהם של נפגעי עבירות במקרים של תאונות-דרכים, ואנו בטוחים כי בתי-המשפט ישכילו לברור את המקרים שבהם ראוי להעניק פיצוי לפי סעיף 77, באופן שימנע שימוש בהליכים משפטיים לא לצורך, מצד אחד, אך יקדם את מטרותיהם של דיני הנזיקין, של דיני העונשין ושל הזכויות החוקתיות, מן הצד האחר.

128 להשוואה בין השגת מטרותיו של הדין הפלילי באמצעות פסיקת פיצויים לפי ס' 77 לחוק העונשין לבין השגתן באמצעות פסיקת קנס ראו הלוי, לעיל ה"ש 31, בעמ' 892-893.